

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Кафедра політології

Магістерська робота

Освітній ступінь – магістр

На тему: **«ПОПУЛІЗМ ЯК ФАКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ
УГОРЩИНИ СТОСОВНО РФ (ВІД 2010 р. ДО ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ)»**

Виконав: студент 6-го року навчання

Спеціальності

052 Політологія

Фірсанов Денис Олександрович

Керівник Бідочко Л.Я,

кан. політ. наук, стар. викладач

Рецензент _

Магістерська робота захищена

З оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« » _____ 20__ р.

Київ – 2024

Зміст

Вступ	3-6
Розділ I Теоретичні та методологічні засади дослідження впливу популізму на зовнішню політику.....	7-24
1.1 Сучасні підходи до тлумачення поняття "популізм"	7-14
1.2 Концепт популізму в теорії міжнародних відносин	14-18
1.3 Теорія ігор для пояснення динаміки міжнародних відносин	18-22
1.4 Конструктивістська парадигма аналізу зовнішньої політики.....	22-24
Розділ II Популізм у країнах ЄС: кейс Угорщини	25-52
2.1 Причини зростання підтримки популістських партій у Європі на початку XXI століття.....	25-31
2.2 Режим Віктора Орбана в Угорщині: становлення та характеристика.	31-39
2.3 Популізм як фактор впливу на зовнішню політику Угорщини після 2010-го року	39-46
2.4 Зовнішньополітичні цілі РФ та фактор європейського популізму.....	46-52
Розділ III Зовнішня політика уряду Віктора Орбана від 2010 до теперішнього часу: відносини з РФ.....	53-77
3.1 Ставлення європейських популістів до РФ до та після повномасштабного вторгнення в Україну	53-56
3.2 Неліберальна демократія Віктора Орбана: характеристика інтересів	56-62
3.3 Модель прийняття зовнішньополітичних рішень урядом Фідес....	62-64
3.4 Особливості відносин Угорщини та РФ в 2014-2022.....	64-70
3.5 Особливості відносин Угорщини та РФ після 2022-наш час.....	70-77
Висновки.....	78-82
Список використаних джерел та літератури	83-91

ВСТУП

Актуальність: Політична партія Фідес перебуває при владі в Угорщині вже більше 14-ти років. Попри членство країни у ЄС, відбуваються процеси гібридизації політичного режиму та поглиблення зовнішньополітичних зв'язків з недемократичними державами. У внутрішній політиці дослідники фіксують падіння рівню політичної конкуренції, ерозію системи стримувань та противаг, створення підконтрольної владі мережі ЗМІ, поширення лояльних Фідес патрон-клієнтських мереж у ключових сферах суспільного життя та підвищення рівню корупції. На міжнародній арені уряд Віктора Орбана займає критичну позицію стосовно багатьох ініціатив європейських інституцій, критикує Брюссель за порушення інтересів держав-членів та узурпацію національного суверенітету. Окрім того, Угорщина за правління Фідес послідовно реалізовує програми «Відкриття на Схід» та «Відкриття на Південь», які мають диверсифікувати зовнішню політику держави. Пріоритетними партнерами для Угорщини за цей період стали Російська Федерація та Китайська Народна Республіка, з якими угорський уряд активно реалізовує ряд спільних проєктів. «Відкриття на Схід» у виконанні Фідес не призупинилося навіть на тлі повномасштабного російського вторгнення в Україну у 2022-му році, яке призвело до загострення у відносинах між Заходом та РФ. Факт членства Угорщини у ЄС та НАТО робить поведінку уряду Віктора Орбана вкрай важливою у контексті стримування РФ та західної підтримки України. Чимало зусиль та рішень угорського уряду спрямовані на підрив європейської єдності та підіграють інтересам Кремля в регіоні, що робить дану тему особливо актуальною у контексті сучасних політичних процесів.

Політичні перетворення в Угорщині після 2010-го року прийнято пов'язувати з популістською природою Фідес. Партія Віктора Орбана поєднує у своїй риторичній апеляції до консервативних цінностей, націоналізм, ексклюзивне розуміння угорської ідентичності з критикою «європейських еліт» і їх «ліберальних прибічників» в Угорщині. У внутрішній політиці це призводить

до концентрації влади навколо «правильних представників» інтересів народу, а у зовнішній до загострення протиріч з ліберально-демократичними союзниками та потреби в альтернативних партнерах. Тема внутрішньополітичних трансформацій в Угорщині під час правління Фідес доволі детально опрацьована на академічному рівні. Тимчасом, аспект зовнішньої політики популістських урядів, зокрема уряду Віктора Орбана, потребує більшої уваги з боку політичних науковців.

Отже, наше дослідження є актуальним завдяки: 1) подальшому теоретичному осмисленню впливу популізму на поведінку держав на міжнародній арені; 2) аналізу практичної проблеми зовнішньої політики уряду Фідес в Угорщині стосовно РФ, яка впливає як на динаміку процесів всередині ЄС та НАТО, так і на політичне становище України.

Об'єкт: Зовнішня політика правопопулістського уряду Віктора Орбана.

Предмет: Популізм як фактор впливу на угорсько-російські відносини під час другого прем'єрства Віктора Орбана (з 2010-го року).

Мета: Обґрунтувати вплив популізму (як окремого фактору) на зовнішню політику Угорщини стосовно РФ після 2010-го року.

Завдання:

- Виокремити ключові характеристики популізму як тонкої ідеології.
- Узагальнити теоретичні підходи до розуміння впливу популізму на зовнішню політику.
- Встановити основні закономірності правління правопопулістської партії Фідес в Угорщині після 2010-го року.
- Довести фактор впливу популізму на зовнішню політику Угорщини після 2010-го року.
- Визначити ключові цілі зовнішньої політики РФ по відношенню до країн ЄС.

- Розробити модель прийняття зовнішньополітичних рішень урядом Віктора Орбана стосовно відносин з РФ після 2014-го року.

Методологія: Для досягнення мети дослідження у роботі було застосовано широкий спектр теоретичних підходів. *Теорія популізму як тонкої ідеології* (Стенлі Бен, Мюллер Ян-Вернер) була застосована для визначення основних ідеологічних та світоглядних характеристик популізму та аналізу їх впливу на внутрішню та зовнішню політику держави. *Теорія ігор* (фон Нейман Джон, Моргенштерн Оскар, Морроу Джеймс) допомогла розробити модель для пояснення поведінки уряду Віктора Орбана стосовно РФ. Модель запропонована у роботі не розглядає певну усталену дилему, однак ґрунтується на основних поняттях та категоріях теорії ігор: стратегія, вибір, рішення, інтерес, вигода, витрати, раціональний розрахунок, гравці. *Конструктивізм* (Александр Вендт) як окремий підхід у межах теорій міжнародних відносин був застосований для визначення світоглядних характеристик Фідес, «ідентичності режиму» у широкому розумінні цього поняття, що задавало певну структуру інтересів, на підставі яких уряд Віктора Орбана приймав рішення.

У межах дослідження було застосовано такі методи: 1) *дедуктивний метод*, на основі теоретичного узагальнення ідеологічних характеристик популізму було проаналізовано зовнішню політику Фідес; 2) *метод аналізу емпіричних даних*, які були отримані з наукових та публіцистичних робіт присвячених правлінню уряду Віктора Орбана та його зовнішній політиці, цей метод допоміг дослідити факти функціонування режиму та на їх підставі зробити висновки; 3) *герменевтичний метод* була застосовано для аналізу промов та текстів, у яких представники Фідес викладають власне розуміння глобальних політичних процесів, цей метод допоміг краще зрозуміти світогляд та інтереси режиму Віктора Орбана; 4) *метод моделювання* було застосовано для розробки теоретичної рамки, яка пропонує пояснення мотивів та динаміки поведінки уряду Віктора Орбана стосовно РФ.

Стан наукової розробленості теми та джерельна база: Теорію популізму як тонкої ідеології було розглянуто на основі праць Бена Стенлі та Яна-Вернера Мюллер. Для створення моделі на основі понять теорії ігор було застосовано ідеї виражені у працях Джеймса Морроу та Шакаїба Рафіке. Для висвітлення теорії конструктивізму у міжнародних відносинах було використано роботи Александра Вендта, Чон Юнга, Марти Фіннеомор та Катрін Сікінк. Вплив популізму на зовнішню політику досліджували Бертян Вербік, Анджей Заслове, Сандра Дестраді, Йоган Плагеман, Воутер Ламерс та Міхал Ондерко. Важливим джерелом теоретичних та емпіричних даних були праці присвячені функціонуванню режиму Віктора Орбана. Внутрішньополітичні аспекти правління Фідес аналізували Андреа Пірро, Бен Стенлі та Золтан Адам. Режим Віктора Орбана в контексті його взаємодії з інституціями ЄС досліджували Андрас Божокі та Данієль Хегедус. Зовнішній політиці Угорщини часів правління Фідес присвячені роботи Мерілі Арякас, Далібор Рохак, Едіт Жгут та Лорант Гиорі. Безпосередньо угорсько-російські відносини розглянули у своїх розвідках Арон Бузогани, Балінт Мадловікс, Балінт Магяр, Александра Пузиняк. Для отримання додаткових емпіричних даних були також розглянуті промови Віктора Орбана та новинні публікації у ЗМІ.

Структура та обсяг роботи: Робота складається зі вступу, трьох розділів та висновку, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи – 91 сторінка.

Розділ I Теоретичні та методологічні засади дослідження впливу популізму на зовнішню політику

1.1 Сучасні підходи до тлумачення поняття "популізм".

Дане дослідження присвячене зовнішній політиці уряду Фідес в Угорщині, який визначаються переважно як популістський в сучасній академічній думці. Базовим припущенням, яке «надихає» всю роботу, є припущення про те, що популізм (як окремий фактор) впливав на поведінку вище зазначеного уряду разом з іншими змінними. Через це доцільно розпочати з визначення популізму, що дасть змогу більш ґрунтовно аналізувати його вплив у конкретних випадках.

Популізм –багатогранне суспільно-політичне явище, яке по-різному осмислюється в громадській та академічній думці. «Побутовий» підхід розглядає популізм як схильність політиків до просування простих рішень, спекулятивних заяв та гучних, привабливих для вуха широких верств населення, обіцянок, які неможливо реалізувати на практиці. В академічній думці представлена ширша варіативність підходів, популізм визначається як: політична стратегія, стиль комунікації з аудиторією, особливий спосіб артикуляції «політичного», тонка ідеологія¹. Ці концепції не суперечать одна одній, а радше доповнюють одна одну, зосереджуючись на окремих аспектах цього явища.

Перш ніж перейти безпосередньо до сучасного осмислення популізму, необхідно розглянути дане явище в історичному розрізі. Осьовим мотивом популізму, згідно всіх можливих теоретичних підходів, є апеляція до простого народу та бажання втілити його інтереси у суспільному житті, популізм потребує широкої підтримки, а тому схильний відображати «масові настрої» і пропонувати прості варіанти їхнього задоволення². Таке, доволі широке,

¹ Destradi, S., Plagemann, J. Populism and International Relations: (Un)predictability, personalisation, and the reinforcement of existing trends in world politics. *Review of International Studies*. №45(5). 2019. Pp. 713

² Радь Т. Теоретичні засади популізму. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. – 2009 р. №13. С. 290

трактування популізму дозволяє прослідкувати його різноманітні утілення з часів зародження західної політичної думки.

Платон у класичній праці «Держава» розглядає різноманітні форми правління, більшість з яких є поганими відносно ідеального правління філософів. Постать демагога (в певному сенсі популіста) є ключовою для переходу від демократії до тиранії, найгіршої з усіх можливих форм правління. Демагог, в розумінні Платона, виступає як лідер натовпу, який улесливими словами та гучними обіцянками здобуває підтримку широких верств населення та провадить політику майнового перерозподілу, яка поступово перероджується в тиранію та політичний терор. Концентрація повноважень та популярна підтримка стають передумовою встановлення одноосібного правління³. Попри значні розходження у розумінні природи поганих та хороших/благих форм правління, Арістотель у «Політиці» викладає схоже до платонівського розуміння ролі та сутності демагогії у суспільному житті поліса. Демагог посилює соціальні протиріччя в полісі, збурюючи бідніших громадян проти багатших. В таких умовах логічно виникає конфлікт, який вирішується або змовою знаті (встановленням олігархії), або концентрацією влади в руках демагога, який в результаті стає тираном⁴.

Популізм як окремий термін на позначення певного явища виникає у кінці XIX століття для позначення суспільно-політичного руху у США, який складався переважно з фермерів, та відповідної політичної партії⁵. Американські популісти критикували двопартійну систему та погіршення становища селянства та малого бізнесу, що відбувалося на фоні збільшення капіталів та можливостей владного впливу у руках великих корпорацій. Найбільш помітними політичними ініціативами Популістської партії були програма дешевих кредитів, націоналізація залізниць та демократичні перетворення (наприклад, прямі вибори сенаторів). Така політична програма та послідовна

³ Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. — К.: Основи, 2000. — 355 с.

⁴ Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. — К.: Основи, 2000. С. 107, 137–138.

⁵ Радь Т. Теоретичні засади популізму. С. 289.

критика «Волл-стріт» (яка виступила узагальненим образом політиків та капіталістів далеких від широких верств населення) стали причиною сприйняття цієї як захисниці «простого народу» проти «недоброчесних еліт»⁶. Надалі, ця «атрибутика» стане головним «розпізнавальним знаком» популістів у різних країнах.

Як вже було зазначено вище – існує чимало теоретичних моделей, які ставлять собі за мету пояснити популізм як феномен. Така варіативність демонструє складність та неоднозначність популізму, який може набувати різних форм та вимірів. У межах наукового дослідження, ці підходи доцільно розглядати не як взаємовиключні, а радше як зосереджені на різних аспектах даного явища. Таким чином, існування розбіжностей між політичними науковцями не ускладнює процеси вивчення популізму, а скоріше допомагає краще осягнути явище поглянувши на нього «з різних сторін».

Задля забезпечення більшої зосередженості та конкретності дослідження, у межах цієї роботи методологічно провідною буде теорію популізму як тонкої ідеології, що, втім, не виключає залучення інших пояснювальних моделей для досягнення кінцевої мети даної роботи.

Поділ ідеологій на тонкі та товсті ґрунтується на морфологічного аналізу ідеологій Майкла Фрідена. Цей підхід розглядає ідеологію як певну організовану та ієрархічну систему понять та концептів, яка описує та осмислює суспільно-політичну реальність навколишнього світу⁷. Ідеології мають ядро (основні поняття), суміжні поняття та периферію (відносно слабкі концепти, які приєднуються, або від'єднуються від ідеології залежно від поточної політичної кон'юнктури). Товсті ідеології (також відомі політичній науці як класичні) дають повний спектр відповідей та пояснень стосовно усіх соціальних явищ та сфер політики. Тонкі ідеології не мають «цілісної будови»,

⁶ Muller J.-W. What Is Populism? Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016. – 84 p. URL: http://cd.bos.rs/online-citanka-novi-lideri--nove-mogucnosti-10/uploaded/What_Is_Populism_mueller.pdf Pp. 60-63.

⁷ Freedman M. Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach. Oxford: Clarendon Press, 1996. – 608 p.

а є радше сукупністю декількох зв'язаних між собою ідей ядра та суміжних понять, які в реальному житті для повноцінного функціонування потребують поєднання з товстими ідеологіями⁸.

Популізм як *тонка ідеологія*, згідно підходу Бена Стенлі, описує політичний процес як протистояння «доброчесного народу» та «корумпованих еліт».

Джерелом легітимності популістських претензій на владу виступає суверенітет - право народу самостійно вирішувати свою долю та реалізовувати свою волю на політичній арені, виразником цієї «єдиної волі» виступає популіст⁹.

Узагальнюючи, Стенлі визначає чотири ключові ідеї, які утворюють ядро популізму: 1) існування двох однорідних груп: «народу» та «еліт»; 2) ворожнеча та суперництво між цими двома групами; 3) народний суверенітет; 4) позитивна характеристика «народу» та негативне сприйняття «еліт»¹⁰.

Український політолог Іван Гомза стверджує, що подібна «нечіткість» популізму, відсутність конкретної ідеологічної програми є його сильною стороною, яка дозволяє популізму пристосовуватись до різних соціальних контекстів. Саме тому популізм може бути і лівим, і правим, і навіть центристським – все залежить від конкретного поєднання популістських концептів з більш чіткою політичною програмою¹¹.

Популізм спекулює на критиці представницької демократії, висуваючи радикальну тезу про те, що «правильне» представництво народу може здійснити лише одна політична сила – в той час як всі опоненти виступають як «зрадники народу» та «посіпаки еліт»¹².

Німецько-американський політолог Ян-Вернер Мюллер обґрунтовує авторитарну природу популізму, яка приховується завіряннями на тему «справжньої демократії». Центральним для популізму є поняття «народу», який

⁸ Stanley B. The thin ideology of populism. *Journal of Political Ideologies*. №13:1. 2008. Pp. 98-100

⁹ Ibid. Pp. 102-103.

¹⁰ Ibid. P – 102.

¹¹ Гомза І. Світло й тінь популізму. Чого більше від популістів – загроз чи можливостей. VoxUkraine. 2018. URL: <https://voxukraine.org/svitlo-j-tin-populizmu-chogo-bilshe-vid-populistikiv-zagrozh-chi-mozhливостей/>.

¹² Muller J-W. The rise and rise of Populism? The Age of Perplexity. Rethinking The World we knew. Madrid: BBVA. 2017. URL: <https://www.bbvaopenmind.com/en/articles/the-rise-and-rise-of-populism/>

розуміється як певна трансцендентна сутність, наділена усіма позитивними характеристиками. «Народ» - це певне уявлення, образ, який вірно розуміє лише популіст і лише популіст може реалізувати волю цього уявного суб'єкта. Оскільки ліберально-демократичні інституції обмежують можливості популіста втілювати у життя прагнення «народу», вони розцінюються як ворожий інструмент «еліт». Кінцевий результат внутрішньополітичних перетворень популістів - політична система з зруйнованими інституціями, яку очолює людина чи група людей, які мають «виключне» право реалізовувати волю «справжнього народу»¹³.

Аргентинський політичний науковець та філософ Ернесто Лаклау розробив свій підхід, у межах якого популізм визначається як особливий спосіб *артикуляції політичного*. На думку Ернесто Лаклау, популізм неможливо зрозуміти у традиційних категоріях ідеологій, у нього немає свого місця на шкалі Ліво-Право, яка є базовим способом ранжування політичних переконань¹⁴. Популізм розуміється не як *те, що ми кажемо в політиці*, а як *те, яким чином ми це робимо*, тобто популізм – це певний спосіб донесення *вимог* в суспільному житті. Взагалі, поняття *вимог* є базовим для розуміння природи політики (і відповідно популізму) в теорії Ернесто Лаклау. Вимоги виникають як запити на задоволення потреб певних соціальних груп з боку представників держави (інституційної системи). Наприклад, в селищі А є потреба в побудові нової школи, а до селища Б відсутня нормальна дорога. Якщо вимоги великої кількості соціальних груп не задовольняються, вони можуть об'єднатися на основі усвідомлення *еквівалентності* (ми маємо спільні проблеми, які не задовольняються владою). Така ситуація породжує: 1) відмежування невдоволених груп від влади 2) появу «народу» як певного колективного суб'єкта. Артикуляція спільних, солідаризованих вимог, вимог «народу», які певною мірою протестують відносно наявної інституційної системи, і є

¹³ Muller J-W. The rise and rise of Populism?

¹⁴ Laclay E. On Populist Reason. London. New York: Verso, 2005. Pp. – 4.

популізмом, на думку Ернесто Лаклау¹⁵. Таке трактування популізму доволі сильно відрізняється від тонкої ідеології, і, фактично, презентує популізм у якості «соціальної енергії», яка уможливорює суспільні трансформації, а разом із тим політику як специфічне явище.

У контексті основних теоретичних концепцій популізму доцільно розглянути також підхід американського політолога Курта Вейланда (Kurt Weyland). Його ідеї ґрунтуються на тому, що популізм варто вивчати та досліджувати в першу чергу не як певну ідеологію чи дискурсивну практику, а радше як специфічну *політичну стратегію*¹⁶. Такий підхід може бути особливо продуктивним у плані аналізу реальної політичної поведінки та рішень, до яких вдаються популістські уряди. Сильною стороною дослідження популізму як стратегії є зміщення акценту з політичного позиціонування та риторики на конкретну діяльність популістів.

Курт Вейланд визначає політичну стратегію як певну сукупність дій та заходів, які спрямовані на здобуття влади, її утримання та практичне застосування. Популізм як політична стратегія застосовується харизматичними лідерами з метою консолідації масової підтримки широких верств населення, яка при цьому є слабко інституціоналізованою, тобто залежить в першу чергу від персоналії лідера, а не від певних організацій (таких як партії)¹⁷. Оскільки харизма є основним засобом привернення уваги електорату, популіст намагається встановити квазі-особистий контакт з населенням, продемонструвати свою «близькість» до народу. У часи «класичного популізму» (які Вейланд, спеціаліст по Латинській Америці визначає, як 30-40-ві роки ХХ століття) це був формат живих зустрічей та мітингів, у теперішній час все більшу вагу починають відігравати ЗМІ та ЗМК, зокрема телебачення та інтернет¹⁸.

¹⁵ Laclay E. op. cit. Pp 73-74.

¹⁶ Weyland K. Clarifying a contested concept: Populism in the study of latin American politics. Comparative Politics. №34 (1). 2001. Pp. 1–22.

¹⁷ Ibid. P. -12 -13.

¹⁸ Weyland K. Clarifying a contested concept: Populism in the study of latin American politics. P – 14.

Виходячи з такого визначення популізму, Курт Вейланд вирізняє такі характерні риси, які присутні «на практиці» будь-якого популістського руху¹⁹: персоналізм (leader-centrism), опортунізм, послаблення інституцій, крихкість та вразливість. Неінституціолізована підтримка широких верств населення є джерелом сили популізму, але, водночас, є причиною його вразливості, оскільки невдачі чи невідповідність бажанням «народу» можуть призвести до вкрай швидкої девальвації політичної ваги популіста²⁰.

Завершуючи цей параграф, доцільно узагальнити спільне серед трьох описаних вище теоретичних підходів до вивчення популізму, а потім визначити специфіку кожного з них. Спільним знаменником різних концепцій є визнання ключової ролі конфлікту між «народом» та «елітами» як провідного мотиву популізму. Звернення до певної несправедливості, від якої страждають люди, та прагнення її виправити задає динаміку політичного позиціонування популістів. Водночас, теорії різняться віднесенням популізму до конкретної категорії. Стенлі та Мюллер вважають популізм ідеологією, яка має виражені, властиві тільки їй, концепти та ідеї об'єднані в певне ядро: поділ суспільства на дві групи, ворожість між ними, цінність народного суверенітету та яскрава моральна оцінка «народу» та «еліт». Ернесто Лаклау концептуалізує популізм як спосіб артикуляції політичного, який полягає в конфронтації по відношенню до наявної інституційної системи та конструюванні «народу» як суб'єкту колективної дії. Згідно Лаклау популізм неможливо звести до жодної ідеології, радше це рівень прагнень до трансформації соціальної дійсності, який знаходить відклик у широких верств населення. Вейланд пропонує альтернативну точку зору на популізм як політичну стратегію, яка спрямована на здобуття влади за допомогою масової підтримки та особистої харизми лідера. Питання ідеології тут відступає на другий план, пояснюючи таким чином опортунізм популістів у політиці.

¹⁹ Weyland K. Populism as a Political Strategy: An Approach's Enduring — and Increasing — Advantages. *Political Studies*. №69(2). 2021. Pp. 185-189. <https://doi.org/10.1177/00323217211002669>

²⁰ Ibid. P – 188.

1.2 Концепт популізму в теорії міжнародних відносин.

Емпіричні дослідження демонструють значну варіативність поведінки популістських урядів на міжнародній арені. У «гру» вступає велика кількість факторів: внутрішньополітична ситуація, соціокультурні особливості, географічне положення, економічний розвиток, рівень залученості до міжнародних організацій – все це справляє потужний вплив на будь-якого політичного діяча. Окремо науковці звертають увагу на важливу роль товстої ідеології, з якою йде у сполучі популізм²¹. Наприклад, європейські ліві популісти схильні критикувати технократичні еліти ЄС, які характеризуються як провідник неоліберальних перетворень, водночас європейські праві популісти також значною мірою схильні до євроскептицизму, але ставлять в провину інституціям ЄС не «неоліберальний диктат», а наступ на ідентичність та традиційні цінності народів Європи.

В залежності від поєднання популізму з товстою ідеологією Бертян Вербік та Анджей Заслове виділяють чотири типи популістських партій. Для кожного типу є характерною специфічна оцінка міжнародних відносин та відповідна їй лінія поведінки. Конкретне поєднання є важливим, оскільки саме воно визначає контекстуальне наповнення «тонких категорій» еліти та народу. Бертян Вербік та Анджей Заслове висувають свою типологію на основі аналізу феномену європейського популізму, що варто враховувати у випадку вивчення кейсів з інших регіонів світу. Отже, в умовах закінчення Холодної війни та активізації глобалізаційних процесів, на теренах ЄС виникло чотири основні типи популістських партій²²:

- 1) *Праві популісти*, які визначають «справжній народ» відповідно до етнонаціональних та релігійних критеріїв. Вони схильні до ізоляціонізму,

²¹ Destradi, S., Plagemann, J. Populism and International Relations: (Un)predictability, personalisation, and the reinforcement of existing trends in world politics. Pp. 729-730

²² Verbeek B., Zaslove A. Populism and foreign policy. The Oxford Handbook of Populism // eds. Cristóbal Rovira Kaltwasser et al. Oxford: Oxford University Press 2017. Pp. 393-395

протекційних заходів в економіці, критики міграційної політики, скептично ставляться до інтеграційних проектів.

- 2) *Ринкові популісти популісти*, визначають «народ» як працюючих робітників та бізнесменів, яким заважає «жадібне чиновництво». Вони відкриті у плані економічної взаємодії та підтримують лібералізацію міжнародної торгівлі.
- 3) *«Регіоналісти»*, визначають народ через історичну приналежність до певної локальної спільноти (що, насправді, багато в чому відповідає правому популізму). Не мають загального зовнішньополітичного позиціонування, ще більшою мірою залежать від конкретного контексту.
- 4) *Ліві популісти*, визначають народ як трудові маси, інтереси яких протилежні інтересам глобального капіталу. Вони космополіти, але негативно налаштовані по відношенню до міжнародних фінансових організацій та економічної взаємодії на ринкових засадах.

Попри наявність значних розходжень, дослідники виділяють ряд спільних рис, які є характерними для зовнішньої політики популістських урядів та партій загалом²³:

- 1) *Схильність до конфронтації*, яка є похідною від сприйняття внутрішньої політики як протистояння «добродесного народу» та «поганих еліт». Потреба в наявності ворога, яка є складовою частиною ідеології, штовхає популістів шукати і знаходити цих ворогів і у зовнішній політиці²⁴.
- 2) *Скептицизм по відношенню до міжнародних організацій*. Цю характеристику можна так само обґрунтувати через перенесення логіки внутрішньої політики популістів на міжнародні відносини. Різноманітні інституції ліберальних демократій сприймаються популістами як

²³ Destradi, S., Cadier, D., Plagemann, J. Populism and Foreign Policy: A Research Agenda (Introduction). *Comparative European Politics*. №19(6). 2021. Pp. 663-682.

²⁴ Destradi, S., Cadier, D., Plagemann, J., Populism and Foreign Policy: A Research Agenda (Introduction). Pp. 673.

інструменти обмеження волі народу, так само і міжнародні інституції звинувачуються в обмеженні суверенітету народу ²⁵.

- 3) *Диверсифікація міжнародних відносин.* Ця риса, як зазначають дослідники, є характерною для європейських популістів, які опонуючи європейській інтеграції потребують додаткових партнерів. В ідеологічному аспекті це пояснюється через антилібералізм, що спонукає популістів шукати союзників поза межами країн Заходу ²⁶.
- 4) *Персоналізація зовнішньої політики.* Як вже було зазначено вище, популісти прагнуть реалізувати суверенітет «народу» без жодних обмежень, якими за ліберально-демократичного ладу виступають різноманітні інституції. Це логічно призводить до персоналізації політики загалом і зовнішньої політики зокрема ²⁷.

В контексті дослідження зовнішньої політики популістських урядів Угорщини та Польщі доцільно доповнити теоретичну рамку поясненням ролі взаємодії з авторитарними державами у межах зовнішньої політики популістських урядів, але для цього необхідно знову звернутися до аналізу ідеологічного змісту та внутрішньополітичних наслідків популізму. Не будемо повторюватись, але нагадаємо, що згідно ідей німецько-американського політолога Яна-Вернера Мюллера популізм при владі буде поступово вироджуватись у авторитарні політичні практики²⁸ (детальніше цей момент був розкритий у попередньому параграфі).

У своїй статті Джулія Бадер, Йорн Гравінхольт та Ант'є Кастнер описують явище, відоме як «спад» третьої хвилі демократизації, в розрізі зміцнення та розширення впливу Росії та Китаю. Згідно теоретичних припущень науковців,

²⁵Chryssogelos A. State transformation and populism: From the internationalized to the neo-sovereign state? *Politics*. №40 (1). 2018.

²⁶ Destradi, S., Cadier, D., Plagemann, J., op. cit., Pp. 675.

²⁷ Destradi, S., Plagemann, J. Populism and International Relations: (Un)predictability, personalisation, and the reinforcement of existing trends in world politics. Pp. 724-727.

²⁸Muller J-W. The rise and rise of Populism?

авторитарний режим буде зацікавлений у поширенні авторитаризму та вибудовуванні партнерських стосунків саме з авторитарною державою²⁹.

Окремо варто звернути увагу на те, яким чином автори визначають взаємопов'язаність внутрішнього ладу (демократія/авторитаризм) та схильність до підтримки аналогічних практик серед партнерів на міжнародній арені. Дослідники обґрунтовують особливі авторитарну та демократичні логіки зовнішньої політики на основі теорії раціонального вибору та базового припущення, що актори міжнародних відносин прагнуть максимізувати власну вигоду. Головна вигода для політиків – утриматися при владі. Демократичні лідери здобувають владу на всенародних виборах і тому прагнуть забезпечувати суспільне благо, аби максимізувати число своїх прихильників. В той же час, автократи залежні від підтримки впливових, відносно малих, соціальних груп. Фундаментом диктатури є більш ексклюзивний розподіл публічних благ між впливовими лоялістами³⁰.

Згідно теоретичних припущень науковців, авторитарний режим буде зацікавлений у поширенні авторитаризму та вибудовуванні партнерських стосунків саме з авторитарною державою через ряд причин: 1) схожим режимам буде легше зрозуміти один одного та прогнозувати поведінку свого партнера; 2) автократу необхідні ресурси для задоволення своєї коаліції, тому у випадку «нестачі» благ вдома автократ-сателіт зможе отримати її від «багатшого» автократа; 3) «багатший» автократ так само зацікавлений у збереженні недемократичного врядування в країні партнера, оскільки це полегшує вплив на механізм прийняття рішень з метою забезпечення своїх інтересів в регіоні (в той час як за демократії такі процедури значно більш ускладненні та залежать від коливань електоральної підтримки)³¹.

²⁹Bader J., Grävingholt J., Kästner A. Would autocracies promote autocracy? A political economy perspective on regime-type export in regional neighbourhoods. *Contemporary Politics*, 16:1. 2010. Pp. 81-100.

³⁰ Ibid. Pp. 85-86.

³¹ Bader J., Grävingholt J., Kästner A. op. cit. Pp. 87-88.

На основі таких висновків можна припустити, що авторитарність популістів при владі буде схилити їх до глибшого партнерства з іншими недемократичними країнами.

Отже, можна виокремити логічні зв'язки між характерними рисами популізму як тонкої ідеології та їх потенційним впливом на зовнішню політику: 1) сприйняття суспільної дійсності як «поля боротьби» між елітами та народом може призвести до поширення логіки протистояння на міжнародні відносини, що спонукатиме популістські уряди до *більшої конфліктності* на міжнародній арені; 2) суверенітет «народу» розглядається як ключова цінність, тому популісти схильні *критикувати міжнародні інституції та організації*, (оскільки благо та воля одного конкретного народу є головним «критерієм істини»); 3) ворожість до лібералізму та плюралізму, що спонукає європейських популістів *диверсифікувати зовнішню політику*; 4) глибинна авторитарність популізму підвищує шанси на *поглиблення партнерських відносин з усталеними авторитарними режимами*, які можуть допомогти в процесах концентрації влади та ресурсів в руках правлячої групи.

1.3 Теорія ігор для пояснення динаміки міжнародних відносин.

Теорія ігор – це ціла сукупність підходів, концепцій та дилем, які пропонують інтерпретативні рамки для широкого спектру ситуацій взаємодії двох та більше сторін. В основі теорії ігор лежить прагнення дослідити соціальні явища та подій як певні «ігри», які мають правила та учасників, що породжує динаміку процесів. Розробниками теорії ігор були американські математики Джон фон Нейман та Оскар Моргенштерн, які заклали основні поняття та категорії даного підходу, такі як принцип мінімаксу та теорія очікуваної корисності, що ґрунтувалися на математичних моделях³². Згодом теорія ігор умовно розділилася на два напрямки: математичний та суспільствознавчий, який є

³² Morrow J. D. Game Theory for Political Scientists. Princeton: Princeton University Press. 1994. P – 2.

менш вимогливим до точних розрахунків та фокусується радше на загальних тенденціях та логіці гравців.

Американський політолог Джеймс Морроу вичерпно викладає теоретико-методологічні засади теорії ігор у своїй книзі «Game Theory for Political Scientists». Стратегія як сукупність цілей та плану їх досягнення є ключовим елементом політичної діяльності. Без стратегії немає політики. Теорія ігор фокусується в першу чергу саме на питаннях стратегії (які стратегії будуть обирати гравці за різних умов) та того, яким чином гравці змінюють ці стратегії під впливом один одного³³. Таким чином, теорія ігор стає вдалим методологічним вибором, коли мова йде про взаємозалежні рішення декількох сторін.

Гра – це саме такий набір правил, цілей та взаємодії, коли виграш або програш акторів залежить не лише від їх особистої позиції, але й від дій інших. Динаміка гри задається структурою, яка обмежує та водночас уможлиблює активність гравців. Складовими структури гри є: 1) вибори, які стоять перед акторами; 2) наслідки, до яких ці вибори призводять; 3) оцінка результатів самими гравцями³⁴. Як зазначає Морроу, гра не є ідеальним відображенням соціальної дійсності у всій її багатоманітності, гра – це модель, яка спрощує реальність до її найбільш вагомих (на думку автора гри) аспектів, за рахунок чого стає легше уловити важливі закономірності³⁵.

Дії гравців «направляються» двома ключовими поняттями: вигодою та раціональною поведінкою. Вигоду можна умовно звести до цілей гравців, це бажаний результат, який покращує становище гравця у порівнянні з наявним становищем по певному показнику. Наприклад, вигодою під час ведення підприємницької діяльності є підвищення свої капіталів, тому угода яка принесе 100 грн буде більш вигідною ніж та, яка принесе 50 грн. Раціональна поведінка – це правильний підбір засобів, який найкраще сприяє досягненню

³³ Ibid. P – 1.

³⁴ Ibid. P – 1.

³⁵ Ibid. P – 8.

поставлених цілей. Отже, можна сказати, що прагнення вигоди та раціональна поведінка є складовими стратегій окремого гравця³⁶.

У плані взаємодії акторів є дві базові стратегії: конфронтація та кооперація, ці стратегії доволі вдало підходять для аналізу практики взаємодії між політичними акторами як всередині держав, так і на міжнародній арені. Якщо розглядати безпосередньо міжнародні відносини, то тут «класичними» гравцями виступають національні держави, які взаємодіють, торгують, укладають союзи чи ворогують між собою. Вигода національної держави безпосередньо пов'язана з поняттям національного інтересу, дії, які сприяють задоволенню національних інтересів, є вигідними. Раціональність держав/національних урядів передбачає аналіз витрат та вигід (cost-benefit analysis) – оптимальною буде та стратегія, яка пропонує найкраще співвідношення отриманої користі (вигоди) з найменшими витратами³⁷.

Шакаїб Рафіке у своїй статті звертає увагу на асиметричність впливу різних гравців, якщо ми розглядаємо міжнародні відносини як гри. Базовим є розподіл на «малі держави» та «держави-гегемони». Можна застосовувати різні критерії для їх розмежування: розмір, демографічні характеристики, дохід на душу населення, тощо. Втім, автор узагальнює ключові показники таким чином: 1) можливість впливати на правила глобальної взаємодії; 2) здатність самостійного ведення війни; 3) самосприйняття та оцінка ролі та впливу інших держав³⁸. У «грі» міжнародних відносин ключовою ціллю для малих держав є збереження свого суверенітету. Виходячи з такої цілі/цінності «держави-гегемон» сприймається як гарант суверенітету, або як головна загроза. Діаметрально до цього сприймається «контр-гегемон». «Мала держава» може досягнути своїх цілей за допомогою різних стратегій. Наприклад, гегемон – загроза суверенітету «малої держави», а «контр-гегемон» рівноцінний актор,

³⁶ Morrow, James D. Op. cit. Pp. – 16-17.

³⁷ Kapor P. Game theory approach to conflict and cooperation in international relations. 14th International Scientific Conference on Economic and Social Development. Belgrade, 2016. Pp. – 243-245.

³⁸ Rafique S. Conceptualizing strategic risk-taking by small states under game theory (a constructivist analysis). The Journal of Social Science, 5(9). 2021. Pp. – 18-20.

який прагне збільшити свій вплив у регіоні. Отже, Шакаїб Рафіке виокремлює такі можливі стратегії «малої держави»: 1) *нейтралітет*, уникнення конфронтації з обома сторонами; 2) підігрування «контр-гегемону»/партнерство з «контр-гегемоном» (*bandwagoning*), що передбачає помірну підтримку одного з опонентів 3) хеджування/підстраховування/балансування (*strategic hedging*), яке полягає в уникненні тієї поведінки, яка б сприймалася однозначно негативно однією із сторін³⁹.

У межах даного дослідження ми не будемо цілісно розглядати певну дилему як модель для пояснення динаміки міжнародних відносин, хоча подібний підхід і був би більш «методологічно чесним» стосовно застосування теорії ігор.

Ключовою ціллю даної роботи є визначення впливу популізму як окремого фактора на зовнішню політику уряду Віктора Орбана, зокрема стосовно РФ після повномасштабного вторгнення. Повноцінне застосування теорії ігор, з усім її пояснювальним потенціалом потребувало б значного розширення мети дослідження, що б у свою чергу зашкодило сфокусованості даної роботи. У емпіричному розділі роботи, який присвячено безпосередньо аналізу взаємодії Угорщини стосовно РФ (а не лише з РФ!) буде розглянуто радше елемент гри пов'язаний безпосередньо з стратегією уряду Фідес. Повне відображення цієї гіпотетичної гри буде можливим на подальших етапах досліджень, які будуть розглядати не виключно Угорщину, а будуть враховувати більш широкий спектр гравців, без яких неможливо повноцінно досягнути стосунки Угорщини з РФ, в першу чергу це ЄС, провідні країни Євросоюзу окремо, Україна та США.

Теорія ігор була обрана як елемент методологічного інструментарію завдяки своєму категоріальному апарату, який дозволяє, на наш погляд, продуктивно виокремити ключові детермінанти поведінки політичних акторів (у нашому випадку правопопулістського уряду Фідес): поняття вигоди, стратегічний

³⁹ Ibid Pp. – 20-21.

підхід, взаємозалежність сторін, раціональна поведінка, кооперація та конфронтація, «малі держави» та «держави-гегемони».

1.4 Конструктивістська парадигма аналізу зовнішньої політики.

Теорію ігор по праву відносять до підходів, які ґрунтуються на припущенні про раціональність сторін залучених до взаємодії. Для «врівноваження» раціональності та об'єктивності теорії ігор, методологічна рамка нашого дослідження буде доповнена конструктивізмом, який вдало пояснює вплив уявлень та ідей як провідних детермінант соціальних інтеракцій.

Конструктивізм виник як окрема теорія міжнародних відносин у кінці ХХ століття як відповідь на кризу, з якої зіштовхнулися більш класичні (нео)реалізм та (нео)лібералізм на фоні колапсу такої вагомий сили глобальної системи як СРСР⁴⁰. Конструктивізм запропонував альтернативні моделі пояснення явищ, на противагу «матеріальним» поняттям реалізму («безпека», «національний інтерес», «національна міць») та лібералізму («торгівля», «кооперація», «взаємна вигода») він фокусується на «нематеріальних» явищах, таких як ідентичність, знання, уявлення, культура, норми, тощо⁴¹.

Теоретичне ядро конструктивізму утворюють такі твердження/припущення: 1) людська взаємодія визначається не лише матеріальними факторами, а в першу чергу соціальним/ідейним виміром (ideational factors), який охоплює в тому числі осмислення та оцінку матеріального; 2) найбільш важливими є ті ідеї/уявлення, які мають інтерсуб'єктивний характер (тобто поділяються великою кількістю індивідів та соціальних груп); 3) ці спільні уявлення конструюють ідентичності та інтереси, які визначають поведінку акторів та їх стратегії⁴².

⁴⁰ Jung H. The Evolution of Social Constructivism in Political Science: Past to Present. SAGE Open. 2019. Pp. 1-10. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2158244019832703> . P – 1.

⁴¹ Ibid P. – 2.

⁴² Finnemore M., Sikkink K. Taking stock: The constructivist research program in international relations and comparative politics. Annual Review of Political Science. №4. 2001. Pp. – 392 – 393.

Специфіку конструктивізму доволі точно передає розуміння національних інтересів у межах цього підходу. Загалом, поняття національного інтересу є одним з ключових для аналізу взаємодії держав на глобальній арені, традиційно до нього апелюють реалісти. Для реалістів національний інтерес – це певна об’єктивна категорія, яка є похідною від закономірностей співіснування людських спільнот та владних відносин між ними та всередині них.

Конструктивісти ж сприймають національний інтерес як один з «соціальних конструктів», що наповнюється сенсом в залежності від контексту та інтерсуб’єктивних уявлень, які задають певне розуміння того, що таке держава і яка її роль та місце у міжнародних відносинах ⁴³. Інтереси (не лише національні) можуть дуже сильно відрізнятися в залежності від ідентичності актора, яка фактично наповнює їх (інтереси) реальним змістом. Саме ідентичність держави є визначальною для її поведінки та цілепокладання⁴⁴.

З точки зору конструктивізму ідентичність є настільки важливою, оскільки вона є певним позиціонуванням, самоусвідомленням у системі соціальних взаємовідносин. Один з творців конструктивізму, німецький політолог Александр Вендт, цікаво ілюструє дану тезу на прикладі професора. Роль професора інституційно визначена системою освіти, і коли ми кажемо, що професор зацікавлений у тому, щоб навчати студентів, ми говоримо про інтерес, який походить від його ідентичності (через своє положення в університеті, свою специфічну залученість у особливе соціальне середовище, професор як соціальний актор має певні інтереси). Якщо розмірковувати за аналогією, то можна дійти до цілком справедливого висновку, що ідентичність «демократичної держави» або ідентичність «головної держави соціалістичного блоку» передбачатиме різні інтереси та різні стратегії їх задоволення, оскільки

⁴³ Weldes J. Constructing national interests. *European Journal of International Relations*. №2. 1996. Pp. – 280 - 281.

⁴⁴ Jung H. The Evolution of Social Constructivism in Political Science: Past to Present. P – 6.

ролі наповнені відмінним смисловим навантаженням та по різному залучені у соціальне поле⁴⁵.

Узагальнюючи, можна сказати, що ідея, яка лежить в основі конструктивізму, є такою: у реальному світі люди/соціальні актори приймають рішення не лише на основі певних об'єктивних інтересів, які задаються структурою оточення, але в першу чергу на основі суб'єктивного сприйняття ситуації, контексту та розуміння власної ролі. Ідентичність детермінує інтереси та поведінку акторів. У межах нашої роботи конструктивізм буде застосована для того, аби визначити вплив популізму як ідейного фактору на усвідомлення угорським урядом свого становища та бажаних цілей на міжнародній арені. Тобто, яким чином популізм впливає на раціональність та інтереси Угорщини у сьогоденних глобальних відносинах.

Розділ II Популізм у країнах ЄС: кейс Угорщини

⁴⁵ Wendt A. Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. International Organization. №46. 1992. P- 398-399.

2.1 Причини зростання підтримки популістських партій у Європі на початку XXI століття.

Політичні науковці пов'язують зростання популярності популізму з кризовими явищами у суспільному житті. Популізм поширюється за умов «актуалізації популістських установок»⁴⁶, коли значна кількість населення починає мислити в категоріях протиставлення «простого народу» та «зажерливих еліт», які правлять лише у своїх корисливих інтересах. Соціальним тлом поширення подібних уявлень є проблеми політичного представництва, високий рівень корупції, соціально-економічні негаразди⁴⁷.

Дане теоретичне твердження підтверджується історичною дійсністю.

Наприклад, фашистські рухи 1920-1930-х (які містили в собі потужний популістський заряд) прийшли до влади у низці країн міжвоєнної Європи на фоні загострення економічних та соціальних проблем після завершення Першої світової війни. Популісти у країнах Латинської Америки поширювали свій вплив, критикуючи складну політичну дійсність цього регіону, яка доволі часто коливалася між диктатурою та періодами нестабільності близької до безладу. Отже, популізм виникає за критичних умов, коли усталений порядок переживає кризовий стан.

Хронологічно, «тектонічним зсувом», який сприяв зростанню рівня підтримки популістів на початку XXI-го століття прийнято вважати глобальну фінансову кризу 2008-го року (відому в англomовній літературі під назвою «Great Recession»), яка призвела до загальносвітового падіння економіки. Протягом 2010-х років у багатьох усталених демократіях Заходу зміцніли популістські партії та підтримка популістських лідерів. Ця ситуація є само по собі унікальною, раніше популізм асоціювався з перехідними політичними системами та економічно нерозвиненими регіонами світу.

⁴⁶ Hawkins K., Kaltwasser C., Andreadis I. The Activation of Populist Attitudes. *Government and Opposition*. №55. 2020. Pp.- 283- 307.

⁴⁷ Hawkins K., Kaltwasser C., Andreadis I. Op. cit. P. - 285-286

Розглянемо детальніше причини активізації популістів у країнах Європейського Союзу на початку XXI-го століття. Після завершення Холодної війни, на тлі об'єднання Німеччини та стрімкого розширення ЄС на Схід, серед європейців панували оптимістичні настрої стосовно майбутнього того політичного устрою, який виник у результаті інтеграційних проєктів. Втім, ситуація відчутно змінилася на межі 2010-х, коли світ та Європу сколихнули кризи глобального характеру. Роза Бальфур виділяє чотири основні причини посилення ролі популізму у суспільному житті Європи: 1) економічні кризи; 2) загострення політики ідентичності; 3) посилення міграційних процесів; 4) криза політичного представництва всередині ЄС через низьку демократичну легітимність технократичних інституцій, які діють на загальноєвропейському рівні⁴⁸.

Глобальна фінансова криза 2008 призвела до економічного сповільнення у світі, падіння благополуччя широких верств населення, підвищення рівню безробіття та зниження ВВП серед великої кількості держав (наприклад, в Угорщині падіння ВВП за 2009-й рік склало 6,6%⁴⁹). Саме з економічною кризою 2008-го року прийнято пов'язувати поступове розширення електоральної бази популістів та прийняття на озброєння певними політичними партіями популістських гасел, які критикували «ліберальні світові еліти». Окрім того, європейська ситуація була ускладнена дебіторською кризою 2010-2013, яка призвела до зростання відсоткових ставок (особливо це відобразилося на країнах Центрально-Східної Європи).⁵⁰

Іншою подією, яка «сколихнула» Європу була міграційна криза 2015-го року. На тлі бідності, політичної нестабільності та військових конфліктів чимало людей з країн Африки та Близького Сходу вирушили до Європи у пошуках

⁴⁸ Balfour R. The (Resistable) Rise of Populism in Europe and its Impact on European and International Cooperation. IEMed. 2017. URL: <https://www.iemed.org/publication/the-resistable-rise-of-populism-in-europe-and-its-impact-on-european-and-international-cooperation/>

⁴⁹ Hungary GDP Growth Rate 1992–2023. URL: <https://www.macrotrends.net/countries/HUN/hungary/gdp-growth-rate>.

⁵⁰ Cayla D. The Rise of Populist Movements in Europe: A Response to European Ordoliberalism? Journal of Economic Issues. №53 (2). 2019. pp.355-362. URL: <https://shs.hal.science/halshs-02128366/document> . P-4.

кращої долі. Міграційна криза стала одним з «наріжних елементів» популістської риторики у країнах Центрально-Східної Європи. Втім, варто відмітити доволі парадоксальний факт, що біженці з Близького Сходу та Африки не шукали фінального притулку в Угорщині чи Польщі, а радше проходили через цю частину Європи «транзитом», прямуючи до більш заможної Німеччини. Вдалий «розіграш» популістської «карти» стосовно цього питання це не стільки відображення об'єктивних проблем, скільки вдала апеляція політиків до страхів та побоювань електорату⁵¹.

Окремо варто зазначити, що питання міграції для багатьох країн Європи це не лише і не стільки проблема інтеграції культурно та релігійно відмінних соціальних груп, скільки проблема виїзду своїх громадян до багатших країн Європи. Обґрунтовуючи причини підтримки популістських партій, Девід Кайла припускає, що в багатьох «периферійних» державах-членах ЄС виникла проблема «меритократичного дефіциту», коли молоді, працелюбні та освічені громадяни вирушають ближче до «центру» ЄС, де вони можуть забезпечити кращий рівень життя для себе і своїх дітей⁵². Подібне явище, цілком закономірно, негативно впливає на економічний та соціальний клімат у «периферійних» державах-членах ЄС, що посилює фрустрацію всередині цих суспільств.

Міграційні процеси та глобалізація посилюють той кризовий стан, в якому на станом на зараз перебуває традиційна національна ідентичність у багатьох країнах Європи. Окрім того, відхід частини суспільства від традиційних цінностей та поширення прогресивних підходів до життя породжує тривогу та занепокоєння серед більш консервативних громадян⁵³. Запит на пошук себе та усвідомлення власної спільноти штовхає багатьох виборців «в обійми» до правих популістів, які в цьому аспекті, дійсно, пропонують прості відповіді на

⁵¹ Vachudova M. Populism, Democracy, and Party System Change in Europe. *Annual Review of Political Science*. №24. 2021. Pp. 477 – 478.

⁵² Cayla D. The Rise of Populist Movements in Europe: A Response to European Ordoliberalism? Pp. – 7 -8.

⁵³ Noury A., Roland G. Identity Politics and Populism in Europe. *Annual Review of Political Science*. №23. 2020. Pp. 432-433.

складні питання. Американсько-німецький політолог Ян-Вернер Мюллер звертає значну увагу на аспект політики ідентичності як складової популізму.

Популісти спираються на ексклюзивну ідентичність, яка передбачає виділення «справжнього народу» та відкидання всіх «чужорідних елементів». Стосовно справедливості таких тез відносно лівих популістів можна сперечатися (інші політологи вказують на його інклюзивний характер), однак правий популізм цілком відповідає цій теоретичній концепції. Наприклад, угорська Фідес та польська ПіС просувають ексклюзивну етно-релігійну ідентичність у своїх країнах, яку можна звести до формули: «справжній угорець/поляк – це нащадок угорців/поляків, які сповідує католицизм та поважає традиційні цінності»⁵⁴. Подібні підходи сповідують більшість правопопулістських партій Європи, які зробили захист традиційної спільноти від «ліберальних цінностей» та «загроз мігрантів» головним прапором свого руху.

У європейському контексті всі перелічені вище фактори посилюються кризою політичного представництва інституцій ЄС, відомою також як «криза демократичної легітимності». Як зазначають Кірк Хокінс та колеги у своїй статті присвячені актуалізації популістських установок серед населення, проблема репрезентації виборців, «політичного несприйняття» (англ. *political unresponsiveness*) є неодмінною складовою успіху популістських політиків у певній країні. Якщо громадяни не відчують результатів свого вибору, якщо політичний клас погано реагує на запити та потреби свого електорату – виникає ідеальне підґрунтя для здобуття підтримки тими політиками, які критикують усталений лад з позицій «зради інтересів народу»⁵⁵. Політична природа та інституційна структура ЄС роблять його вразливим до подібного типу звинувачень. Єдиною інституцією ЄС, яка обирається громадянами ЄС є Європарламент (функції якого є доволі обмеженими у порівнянні з класичним національним парламентом, оскільки Європарламент не має права законодавчої ініціативи). Усі інші інституції формуються з представників держав членів чи

⁵⁴ Muller J-W. What is populism? Pp.47-48.

⁵⁵ Hawkins K., Kaltwasser C., Andreadis I. The Activation of Populist Attitudes. P. - 286

обираються ними. Подібний політичний дизайн яскраво відображає природу ЄС як міждержавного об'єднання, втім на утворений наднаціональний рівень громадяни мають лише опосередкований вплив, що загострює почуття «політичного відчуження». Рядовий чеський виборець навряд відчуває значний вплив на призначення Голови Єврокомісії (хоча, звичайно, невірно казати, що цього впливу немає взагалі). Рішення, які приймаються на наднаціональному рівні стають предметом популістської критики якраз таки через проблему політичного представництва⁵⁶. Наявність значної «дистанції» між виборцями у державах-членах та європейськими інституціями ускладнює комунікацію та зворотні зв'язок. Популісти пропонують альтернативу у вигляді євроскептицизму, прагнучи обмеження інтеграційних проєктів та критикуючи «брюссельських бюрократів» за обмеження національного суверенітету⁵⁷.

Дослідження засвідчують вплив популізму на політичну та партійну динаміку у багатьох країнах Європи. З одного боку, популістські політичні сили почали отримувати більше електоральної підтримки, а подекуди здобули можливість розпоряджатися виконавчою владою (як у Греції, Польщі, Угорщині). З іншого боку, деякі «мейнстрімні» партії вдало інкорпоровали популістські ідеї та підходи. Наприклад, Консервативна партія у Великій Британії фактично «знищила» свого правопопулістського опонента UKIP, перебравши на себе ідею проведення референдуму стосовно членства Великої Британії у ЄС⁵⁸. Популізм реагує на появу нових кліважів (ліній розподілу великих соціальних груп) у європейській політиці і в цьому криється причина його успіху. Апелюючи до теми «зради європейських еліт», популісти звертаються до «больових точок» своїх суспільств, якими є питання економічних негараздів, міграційної

⁵⁶ Balfour R. The (Resistable) Rise of Populism in Europe and its Impact on European and International Cooperation. P. – 60.

⁵⁷ Pirro A., Taggart P., Kessel S. The populist politics of Euroscepticism in times of crisis: Comparative conclusions. *Politics*. №38. 2018. P. – 381.

⁵⁸ Vachudova M. Populism, Democracy, and Party System Change in Europe. Pp. – 480-481.

політики, криза ідентичності та європейська інтеграція, яка сприймається як загроза національному суверенітету⁵⁹.

У країнах Південної Європи більш успішними є лівопопулістські сили, які критикують в першу чергу економічну політику ЄС. Наприклад, у Греції до влади у 2015-му році прийшла радикально ліва SYRYZA, яка, що цікаво, стала більш помірною та фактично реалізувала у Греції політику запропоновану європейськими інституціями. В Іспанії лівопопулістська PODEMOS увійшла до правлячої коаліції з Іспанською соціалістичною робітничою партією у 2019-2023 роках⁶⁰. Водночас, у Західній та Центрально-Східній Європі ваговою силою стали правопопулістські партії, які апелюють більше до ціннісних та культурних питань. У 2010-му році до влади в Угорщині прийшла Фідес, яка після кризи 2008-го року вдало включила в своє консервативне ідеологічне ядро популістські гасла та концепти. Партія Віктора Орбана послідовно здобуває більшість на парламентських виборах в Угорщині останні 14 років (у 2010, 2014, 2018 та 2022 роках). У 2015-му та 2019-му роках у Польщі здобула електоральну перемогу правоконсервативна ПіС, яка подібно до Фідес схильна сприймати конфлікти з ЄС через популістську призму. Окрім того, на парламентських виборах 2023-го року ПіС отримала більшість голосів, втім не змогла сформувати свого уряду. У Франції Марі ле Пен, лідерка правопопулістського «Національного фронту», стала головним опонентом Емануеля Макрона у других турах президентських виборів у 2017 та 2022 роках, набравши 33,90% та 41,46% відповідно⁶¹.

Отже, починаючи з 2008-го року популярність популістських партій та політиків зростає у багатьох країнах світу. Європейський популізм має свою специфіку, яка пов'язана з: 1) його виникнення та функціонуванням у відносно економічно розвинених консолідованих демократіях; 2) економічними

⁵⁹ Hooghe L, Marks G. Cleavage theory meets Europe's crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage. *Journal of European Public Policy*. №25. 2018. Pp. 109–135.

⁶⁰ Vachudova M. Populism, Democracy, and Party System Change in Europe Pp. 486-488.

⁶¹ Ibid Pp. 485-485.

викликами, з якими стикнувся ЄС у XXI-му столітті; 3) міграційною політикою; 4) ціннісними змінами у суспільствах Заходу; 5) загостренням питання ідентичності на фоні глобалізації та європейської інтеграції. Популісти у Європі, здебільшого, критично налаштовані по відношенню до ЄС та європейських інституцій, які виступають втіленням «зловмисних еліт». Популістські партії справляють помітний вплив на внутрішню та зовнішню політику своїх держав, особливо там, де популісти здобувають електоральні перемоги. Далі у цьому розділі буде дана загальна характеристика режиму Віктора Орбана та те, яким чином популізм впливає на зовнішню політику Угорщини після 2010-го року.

2.2 Режим Віктора Орбана в Угорщині: становлення та характеристика.

Правління Віктора Орбана дуже часто визначають як «рольову модель» для європейських правих популістів. Вже близько 14 років в Угорщині державою керує політична партія Фідес, яка раз за разом зберігає за собою право перебувати при владі на конкурентних виборах (чесність та прозорість яких, втім, дуже часто ставлять під питання). З 2010-го року Угорщина є яскравим прикладом, який демонструє наслідки та динаміку популістського правління в окремо взятій країні. Прем'єр-міністр Віктор Орбан є чи не найбільшим противником інституцій ЄС всередині Європи. У своїй риториці він критикує ЄС за «наступ на національний суверенітет» та «нав'язування ліберальних цінностей», своїми політичними діями він «довів» угорську демократію до стану гібридного режиму⁶², а у зовнішній політиці послідовно шукає альтернативних партнерів, якими виступають РФ та КНР.

Аналіз особливостей правління Віктора Орбана варто розпочати з огляду політичною партії Фідес, яка є основою існуючого політичного ладу в Угорщині. Фідес – класична правопопулістська партія. В часи повалення

⁶² Bozóki A., Hegedűs D. An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union. *Democratization*. №25:7. 2018. Pp. 1173-1189.

соціалістичного режиму Фідес було утворено як антикомуністичну, ліберальну партію, яка підтримувала демократичні та ринкові перетворення в державі. Однак, після перемоги у внутрішньопартійній конкуренції у 1993-му році новий лідер, Віктор Орбан, взяв курс «праворуч», поступово інтегрувавши в ціннісне ядро партії ідеї угорського націоналізму, захисту сімейних та релігійних цінностей⁶³. Досить довгий час партія займала правоцентристську нішу у політичному житті Угорщини і була радше класичною консервативною партією з харизматичним лідером на чолі. На цей період припадає перше прем'єрство Орбана у 1998-2002-х роках, яке закінчилося цілком демократичною передачею влади після поразки на виборах. Безпосередньо популістських ознак партія набула після фінансової кризи 2008-го року, коли Фідес звинуватила еліти (а саме політичних опонентів та «зовнішні сили») у проблемах угорського народу, а євроскептицизм та протистояння з інституціями ЄС загострилися під час міграційної кризи 2015-го року⁶⁴. Друге прем'єрство Віктора Орбана (яке триває донині з 2010-го року) характеризується чисельними зловживаннями з боку правлячої групи, збільшенням обсягів корупції, обмеженням ролі системи стримувань та противаг, формуванням мережі лояльних ЗМІ та концентрацією влади навколо Фідес. Подібні політичні перетворення в повній мірі відповідають тій «антидемократичній» теорії популізму, яку пропонує американо-німецький політолог Ян-Вернер Мюллер⁶⁵. Майже 14-ти річне правління Фідес призвело до того, що станом на 2024-й рік Угорщина є єдиною частково вільною країною у ЄС згідно рейтингів Freedom House: показник за 2024-го року – 65 балів⁶⁶, за 2017-й рік – 76 балів і статус вільної країни⁶⁷, тобто, динаміка виразно негативна.

⁶³ Pappas T. S. Populist democracies: post-authoritarian Greece and post-communist Hungary. *Government and opposition*. № 49:1. 2014. Pp. 10-12.

⁶⁴ Szabó G., Møller B. Populism in Hungary. A study of the Fidesz- KDNP government of Hungary in the period between 2010 and 2019. Master's Thesis. Aalborg University. Copenhagen. 2019. Pp. 21-23.

⁶⁵ Muller J-W. What is populism?

⁶⁶ Hungary 2024. Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/country/hungary/freedom-world/2024>

⁶⁷ Hungary 2017. Freedom House. <https://freedomhouse.org/country/hungary/freedom-world/2017>

Для глибшого та більш повного розуміння механізмів та логіки встановлення режиму Віктора Орбана варто розглянути інституційну структуру Угорщини, в якій був закладений потенціал концентрації влади навколо одного центру впливу. Політична система Угорщини, яка утворилася після повалення комуністичного режиму у кінці 1980-х років, була сконструйована таким чином, щоб забезпечити державу від політичної фрагментації, слабкості центрального уряду та, породженої ними, політичної нестабільності. Політична нестабільність, у свою чергу, могла б стати причиною дискредитації демократичного ладу та його переродження у авторитаризм. В Угорщині, маючи більшість в парламенті, партія отримує широкі можливості по впровадженню своїх політичних проєктів: 1) партія-переможець має вирішальний вплив в парламенті (законодавча влада); 2) прем'єр-міністр самостійно реалізовує виконавчу владу; 3) форма державного устрою – унітарна, тобто центральний уряд не обмежений широкою автономією місцевої влади⁶⁸. З одного боку, дана модель позитивно проявила себе у 1990-2000-х роках, в Угорщині за цей час не відбулося жодних дострокових виборів (що свідчить про стабільність політичної системи), а постійна зміна правлячих партій та коаліцій дозволила зберегти електоральну підзвітність⁶⁹. Втім, з іншого боку, подібна комбінація факторів створила «плацдарм» для гібридизації політичного режиму в Угорщині.

Перш ніж перейти далі, варто визначити, що ми розуміємо під терміном гібридизація політичного режиму. Тема гібридних режимів є однією з найбільш цікавих та суперечливих у політичній науці. Поняття «режимів-гібридів» застосовують у контексті характеристики політичних режимів перехідних суспільств, зокрема у посткомуністичних держав Центрально-Східної Європи та пострадянського простору. Ми не будемо вдаватися у ретельний аналіз теоретичних витоків цього поняття, а обмежимось лише визначенням, яке

⁶⁸ Ádám Z. Explaining Orbán: A Political Transaction Cost Theory of Authoritarian Populism. *Problems of Post-Communism*. № 66:6. 2019. Pp. 390-391.

⁶⁹ Enyedi Z. Populist Polarization and Party System Institutionalization. *Problems of Post-Communism*. №63. 2016. P. – 212.

видається нам методологічно виправданим у контексті даної роботи. Режим Віктора Орбана як гібридний розглянули у своїй роботі політологи Андрас Божокі та Данієль Хегедус⁷⁰. Автори зазначають, що поняття гібридного режиму виникло для позначення певної третьої категорії політичних режимів, які існують між авторитаризмом та демократією. Застосування даного поняття є виправданим, оскільки гібрид наділений таким поєднанням рис демократичного та авторитарного правління, що не дозволяє звести його до жодного з двох полюсів. Важливою тезою, яку обстоюють політологи у своїй роботі є те, що гібридизація – це не «рух в одному напрямку», тобто, це не лише набуття колись авторитарними системами конкурентних та правових рис, але й обмеження свободи та змагальності у демократіях⁷¹. Отже, у межах нашого дослідження під поняттям «гібридизація політичного режиму» буде розумітися відхід Угорщини від класичної ліберально-демократичної системи у бік більш авторитарних практик, які запроваджуються поступово, втім сутнісно змінюють природу та логіку режиму (що в свою чергу також впливає на поведінку на міжнародній арені).

На виборах 2010-го року коаліція Фідес-ХДНП⁷² здобула переконливу перемогу, отримавши більше 2/3 від усіх депутатських мандатів. Конституційна більшість дала Віктору Орбану змогу просувати будь-які бажані політичні перетворення без значного спротиву у законодавчому органі. Символічним виявилось прийняття нової Конституції Угорщини у 2011-му році, яка була затверджена без серйозних дискусій, фактично, без урахування зауважень опозиційних сил. Ключовим нововведенням цієї Конституції було запровадження принципу конституційної більшості для регулювання багатьох сфер суспільно-політичного життя, що мало б захистити «спадок Фідес» навіть у випадку зміни влади. Наприклад, судді Конституційного Суду призначалися не на основі рішення більшості парламентських партій, а підтримкою 2/3

⁷⁰ Bozóki A., Hegedűs D. An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union.

⁷¹ Bozóki A., Hegedűs D. Op. cit. P. – 1174 – 1175.

⁷² Християнсько-демократична народна партія Угорщини, молодший партнер Фідес.

парламенту⁷³. Подібна зміна не лише знизила політичного вагу менших, опозиційних партій, але й більшою мірою узалежнила Конституційний Суд від коаліції більшості. Тут варто відмітити, що Конституційний Суд був однією з ключових частин системи стримувань та противаг в Угорщині (через перелічені вище фактори, які гарантували виконавче та законодавче домінування партії-переможцю на виборах). Через це, обмеження автономності Конституційного Суду стало одним з основних «напрямів удару» Фідес на початку 2010-х. Окрім зміни принципу призначення суддів, Орбану вдалося збільшити кількість суддів (що відкрило можливості призначення додаткової кількості лояльних кандидатів) та обмежити повноваження Конституційного Суду у сфері фіскального та бюджетного нагляду⁷⁴.

Також важливо відмітити, що правління Фідес почалося з реформи державної служби – зміни також стосувалися процедур призначення та зняття з посад. Уряд отримував повноваження звільняти державних службовців за «втрату довіри», що підважує технократичність та інституційну автономність державної служби як такої⁷⁵. Іншою важливою інституцією, яка була «інтегрована» у політичний порядок Фідес, стала Національна Виборча Комісія, яка відповідає за проведення виборів в Угорщині. Згідно нової процедури призначення, членів Комісії затверджує проста більшість після кожних проведених виборів, а 7 ключових посадовців призначає конституційна більшість терміном на 9 років (що зберігає вплив Фідес на цей орган навіть через два виборчі цикли)⁷⁶. Тобто, сукупність заходів по обмеженню незалежності державних інституцій, які мають виконувати самостійні функції (Конституційний Суд – слідкувати за дотриманням норм та духу Конституції, Національна Виборча Комісія – контролювати чесність виборів, державна служба – звичайно, підзвітна уряду,

⁷³ Pirro A., Stanley B. Forging, Bending, and Breaking: Enacting the “Illiberal Playbook” in Hungary and Poland. *Perspectives on Politics*. №20:1. 2022. Pp. 91-92, 94.

⁷⁴ Pirro A., Stanley B. Op. cit. P. – 94.

⁷⁵ Szabó G., Møller B. Populism in Hungary. A study of the Fidesz- KDNP government of Hungary in the period between 2010 and 2019. Master's Thesis. Aalborg University. Copenhagen, October 2019. URL: https://projekter.aau.dk/projekter/files/315479230/Populism_in_Hungary.pdf P. – 29.

⁷⁶ Pirro A., Stanley B. Op. cit. P. – 94.

але наділена своєю технократичною експертизою) підтверджує тезу про прагнення популістів при владі сконцентрувати у своїх руках надмірні повноваження, які суперечать принципам сучасного ліберально-демократичного правління⁷⁷.

Окремо варто розглянути зусилля уряду Віктора Орбана по консолідації контролю над інформаційним простором Угорщини. Для досягнення цієї цілі було створено новий регулюючий орган – Медійну Раду, своєрідного «наглядача», який має повноваження накладати санкції та обмеження за порушення принципів «чесності» та «збалансованості» з боку ЗМІ. До Ради входить всього 5 осіб – президент та 4 члени Ради, всі вони обираються парламентом (знову таки, на основі підтримки 2/3 депутатів) на 9-ти річний термін⁷⁸. На основі цього прикладу та попередніх можна виокремити певну логіку, яка стоїть за «інституційним дизайном» від Фідес. Ця логіка полягає в тому, що забезпечення контролю над державними інституціями завдяки призначенню лояльних кандидатур, які отримують свої повноваження на довгі терміни, що гарантує тривкість впливу Фідес навіть у випадку втрати влади. Призначення ж нових кандидатур 2/3 депутатів гарантує Фідес вплив на цей процес навіть у випадку переходу партії до опозиції (хіба що з'явиться нова домінуюча політична сила, яка матиме змогу отримати таку кількість місць у парламенті).

Втім, розмивання чіткості та стримуючого потенціалу інституційної системи не було єдиним методом Фідес, який уможливив гібридизацію політичного режиму в Угорщину. Невід'ємною складовою цього процесу було розширення лояльних патрон-клієнтських мереж у багатьох сферах суспільного життя. Наприклад, практика корупційного перерозподілу дозволила Фідес створити потужну бізнес-клієнтелу, яка, отримуючи від держави ресурси та фінанси, гарантує підтримку існуючого ладу. Важлива роль «бізнес-партнерів»

⁷⁷ Muller J-W. What is populism? Pp. – 34-35.

⁷⁸ Pirro A., Stanley B. Forging, Bending, and Breaking: Enacting the “Illiberal Playbook” in Hungary and Poland. P. – 92.

проявляється зокрема в тому, що вони володіють мережею провладних ЗМІ, які є де-юре приватними⁷⁹. Подібне втручання у ринкову конкуренцію (коли одні підприємці отримують асиметричні вигоди від співпраці з режимом), фактично, робить економічний успіх похідним від вміння «домовитися» з Фідес⁸⁰.

Здобуття повноти влади у державі передбачає не лише зміцнення своїх позицій, але й ослаблення опонентів. Такими опонентами для уряду Віктору Орбана були: 1) опозиційні партії (які не змогли стати ефективною протидією режиму через свою різноманітність та електоральну систему, яка підігрувала Фідес); 2) громадянське суспільство. У 2017-2018-му роках, на хвилі мігрантської кризи, парламентом Угорщини було прийнято ряд законів, які були спрямовані проти неурядових організацій (NGO), які отримували фінансову допомогу з-за кордону. Законодавство Угорщини тепер передбачає спеціальний облік таких організацій та податок 25% на перекази закордонних донорів⁸¹.

Якщо говорити про зміни, які відбулися відносно нещодавно, то це закріплення особливого правового стану. «Стан небезпеки» було введено у березні 2020-го року у зв'язку з поширенням пандемії COVID-19 та продовжено у квітні 2022 на тлі повномасштабної російсько-української війни. Фактично, цей правовий режим значно розширює повноваження центрального уряду: керівництво держави може видавати урядові декрети, які мають статус закону, урізано економічні повноваження місцевої влади, окрім того уряд може обмежувати права на свободу слова та свободу зібрань⁸².

Втім, Угорщину неможливо назвати класичним гібридним режимом, оскільки держава функціонує в умовах членства у ЄС. Одним з базових принципів, на якому ґрунтується Союз, є передача частини національного суверенітету на

⁷⁹Ádám Z. Explaining Orbán: A Political Transaction Cost Theory of Authoritarian Populism. P. 391-394.

⁸⁰ Ibid. P - 396.

⁸¹ Szabó G., Møller B. Populism in Hungary. A study of the Fidesz- KDNP government of Hungary in the period between 2010 and 2019. Pp. 34- 35.

⁸² Ádám Z. Politicizing war: Viktor Orbán's right-wing authoritarian populist regime and the Russian invasion of Ukraine. The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-wing Populism in Europe. / Eds. Gilles Ivaldi and Emilia Zankina. Brussels: European Center for Populism Studies (ECPS). 2023. Pp. 169-184. Pp – 180-181.

вищий, європейський рівень. Зокрема, це проявляється у верховенстві європейського права та повноваженнях європейських інституцій впливати на поведінку національних урядів⁸³. З одного боку, європейські інституції (такі як Європейський Суд Справедливості) та Європейський суд з прав людини слугують наднаціональною «противагою» зусиллям Фідес по наступу на громадянські права в Угорщині. Втім, з іншого боку, ЄС доволі довгий час фінансує уряд Віктора Орбана (наприклад, з 2014 по 2020 в середньому 3,89 % національного валового доходу надходило з фондів ЄС) та забезпечує його легітимізацію, пасивно допускаючи існування такого режиму у лавах Союзу⁸⁴.

Отже, поєднавши електоральну підтримку, політичні повноваження та кооптацію автономних центрів впливу (якими були суди, незалежні ЗМІ та вільна ринкова економіка)^{85 86}, Фідес вдалося сконцентрувати надзвичайний вплив, який ставить під питання існування повноцінної демократії в Угорщині. Політичний режим в сучасній Угорщині визначають як авторитарний популізм⁸⁷ чи гібридний режим обмежений ззовні⁸⁸. Теорія популізму як тонкої ідеології стверджує, що популісти при владі негативно впливають на якість демократії у країні та просувають авторитарні та патерналістські практики. Угорський випадок є яскравою ілюстрацією на користь цієї тези, правління Фідес ґрунтується на 1) ерозії інституційної системи; 2) поширенні патрон-клієнтських мереж; 3) обмеженні впливу опозиції та організацій громадянського суспільства⁸⁹. Не буде перебільшенням сказати, що популізм Фідес є світоглядним та політтехнологічним підґрунтям трансформації політичного режиму в Угорщині за останні 14 років. Подібні

⁸³ Cuthbert M. *European Union Law, 2003-2004. Fifth Edition.* London 2003. P. – 30, 40.

⁸⁴ Bozóki A., Hegedűs D. An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union. Pp. 1179-1180, 1181-1182.

⁸⁵ Ádám Z. Explaining Orbán: A Political Transaction Cost Theory of Authoritarian Populism.

⁸⁶ Pirro A., Stanley B. Forging, Bending, and Breaking: Enacting the “Illiberal Playbook” in Hungary and Poland. Pp. 86-101.

⁸⁷ Ádám Z. Politicizing war: Viktor Orbán’s right-wing authoritarian populist regime and the Russian invasion of Ukraine.

⁸⁸ Bozóki A., Hegedűs D. Op. cit.

⁸⁹ Muller J-W. What is populism? P. – 34

внутрішньополітичні зміни призвели до переосмислення зовнішньополітичних орієнтацій Угорщини, що буде продемонстровано у наступних параграфах.

Опис гібридизації політичного режиму в Угорщині та аналіз цього явища є вкрай важливою складовою нашого дослідження, оскільки підтверджує тези про наближення Угорщини до більш авторитарних форм правління, що, згідно викладених у попередньому розділі концепцій, має спонукати уряд Фідес до більш партнерських стосунків з іншими авторитарними державами.

2.3 Популізм як фактор впливу на зовнішню політику Угорщини після 2010-го року

У попередньому параграфі було доведено, що правління Фідес відповідає тим теоретичним моделям, які прогнозують внутрішньополітичні перетворення популістів. Далі доцільно розглянути відповідність зовнішньої політики Віктора Орбана тим припущенням, які були визначені у попередньому розділі на основі аналізу та узагальнення літератури, яка пояснює вплив популізму на міжнародні відносини. Ми не будемо вдаватися до ретельного і всебічного аналізу поведінки Угорщини на світовій арені після 2010-го року, а радше сконцентруємо нашу увагу на найбільш вагомих змінах, які логічно випливають з факту популістської природи уряду Фідес.

1) Більша конфліктність.

Одним з «ідеологічних стовпів» Фідес є звернення до теми історичної пам'яті та її політизація. За результатами Першої світової війни Австро-Угорська імперія припинила своє існування, на її теренах постали незалежні національні держави. На сьогоднішній день близько 3 мільйонів угорців проживає у країнах-сусідках Угорщини. Здобувши владу, Віктор Орбан зробив підтримку угорських меншин пріоритетним питанням своєї зовнішньої політики. Угорщина активно фінансує ці общини та проводить політику паспортизації

населення⁹⁰. Однак, цей напрямок зовнішньої політики у виконанні Фідес фактично призвів до загострення відносин Угорщини зі своїм географічним оточенням. Допомога общинам розглядається Будапештом як засіб збереження впливу Угорщини в регіоні. Уряд активно докладається до створення цілої мережі освітніх, економічних та демографічних проектів, які, з одного боку, упереджують асиміляцію угорців, а, з іншого боку, утримують їх від міграції до самої Угорщини⁹¹. Такий підхід Фідес став підставою для погіршення відносин з Україною та Румунією, які сприймають активність по відношенню до угорських меншин як загрозу своєму суверенітету⁹².

Окрім того, схильність до ревізіонізму яскраво проявляється й на символічному рівні – достатньо пригадати як Віктор Орбан прийшов на футбольний матч Угорщина-Греція в Будапешті у 2022-му році з фанатським шарфом, на якому було зображено «Велику Угорщину» - Угорське королівство до Тріанонського договору 1920-го року. Це викликало обурення серед сусідів Угорщини, чия територіальна цілісність була поставлена під питання таким чином⁹³.

Якщо розглядати більший контекст, то підвищення «градусу» конфліктності відбулося не лише з сусідами Угорщини, але й з традиційними (після повалення комуністичного режиму) союзниками – ЄС та НАТО. Європейські інституції неодноразово піддавалися критиці за намагання нав'язати угорцям свою волю у питаннях міграційної та культурної політики⁹⁴. Риса конфліктності тісно переплітається з усіма іншими у межах зовнішньої

⁹⁰ Szabó G., Møller B. Populism in Hungary. A study of the Fidesz- KDNP government of Hungary in the period between 2010 and 2019. Pp. 27.

⁹¹ Waterbury M. Populist nationalism and the challenges of divided nationhood: the politics of migration, mobility, and demography in post-2010 Hungary. *East European politics and society*. №34:4. 2020. Pp. 975-976.

⁹² Sadecki A. The long shadow of the Treaty of Trianon Hungary's struggles with the past. Centre for Eastern Studies. Warsaw. 2020. – 39 p. URL: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PV_EN_Trianon.pdf Pp. 24-25.

⁹³ Орбан втрапив у скандал через шарф з "Великою Угорщиною" з частинами країн ЄС і України. *Європейська правда*. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/11/22/7151114/>

⁹⁴ Visnovitz P., Jenne E. Populist argumentation in foreign policy: the case of Hungary under Viktor Orbán, 2010–2020. *Comparative European Politics*. №19. 2021. P. – 693-694.

політики популістів, тому конкретні випадки посилення протиріч між Угорщиною та ЄС і НАТО будуть описані далі.

2) Суверенізація та критика міжнародних організацій.

Для зовнішньої політики Віктора Орбана є характерним класично популістський підхід по відношенню до інституцій ЄС. Здобувши владу в державі популіст має «тримати планку» конструювання образу противника, який заважає благополуччю «справжнього народу». У випадку Угорщини такими «зовнішніми елітами» виступають брюсельські бюрократи та міжнародні фінансові організації (наприклад, Міжнародний валютний фонд)⁹⁵. Під час міграційної кризи 2015-го року Віктор Орбан зайняв «оборонну» політику, яка полягала в максимальному обмеженні перебування мігрантів на території Угорщини: уряд посилив контроль за кордоном з країнами Балкан, парламент прийняв законодавство, яке криміналізувало незаконний перетин державного кордону, полегшило процедуру затримання біженців⁹⁶. Окрім того, у межах антиміграційної політики у 2018 році було прийнято законодавство, спрямоване проти неурядових організацій, які, нібито реалізовували «план Сороса» по заселенню Угорщини біженцями з країн Африки та Близького Сходу. Міграційна криза стала тією подією, політизувавши яку, Віктор Орбан зумів посилити сувереністський дискурс спрямований на критику політичного керівництва ЄС та організацій громадянського суспільства всередині Угорщини⁹⁷.

У контексті теми суверенітету буде доречно звернутися до конструктивістського підходу, а саме до важливої ролі ідентичності для аналізу поведінки держав на міжнародній арені. Фактично, Фідес запропонувала угорському суспільству певний тип ідентичності, який розкривається через традиційні цінності,

⁹⁵ Csehi R. Neither Episodic, nor Destined to Failure? The Endurance of Hungarian Populism after 2010. *Democratization*. №26:6. 2019. Pp. 1015–1021.

⁹⁶ Pirro A., Stanley B. Forging, Bending, and Breaking: Enacting the “Illiberal Playbook” in Hungary and Poland. Pp. 92.

⁹⁷ Csehi R., op. cit., Pp. 1017-1019.

конфесійну та етнічну належність. Втім, важливим політичним вираженням цієї ідентичності є існування в Угорщині «неліберальної держави» або «неліберальної демократії», яка ґрунтується на «національних інтересах», які протиставляються «ліберальним принципам»⁹⁸. Поняття «неліберальна демократія» - це самоназва режиму Віктора Орбана, яка демонструє його відмінність стосовно інших - угорська політична система виокремлюється з-поміж генеральної сукупності демократій за допомогою прикметника «неліберальна». Політичні дії та риторика уряду Віктора Орбана демонструють, що всі «загрози» суверенітету Угорщини сприймаються такими, якщо вони є загрозами для «неліберальної демократії». Тобто, трансформація ідентичності держави призвела до трансформації усвідомлення свого суверенітету. Як зазначає Ян-Вернер Мюллер, суверенітет для популістів – це реалізація волі народу, яку правильно розуміє лише популіст⁹⁹. Тобто, суверенітет народу прирівнюється до популістського правління. Цілком логічно, що критика з боку європейських інституцій та діяльність організацій громадянського суспільства будуть сприйматися як загроза суверенітету Угорщини, оскільки вони загрожують основним принципам на яких ґрунтується правління Фідес (що було детально розглянуто у попередньому параграфі). На цьому прикладі ми можемо побачити, що у випадку популістських урядів внутрішньо та зовнішньополітичні сфери виявляються вкрай взаємопов'язаними.

3) Диверсифікація зовнішньої політики.

Актуалізація теми суверенітету логічно призвела до розширення списку зовнішньополітичних партнерів. Диверсифікація дозволила зайняти більш незалежну позицію по відношенню до традиційних союзників Угорщини – ЄС та НАТО, знайти додаткові джерела ресурсів та підтримки у випадку

⁹⁸ Prime Minister Viktor Orbán's Speech at the 25th Bálványos Summer Free University and Student Camp. Website of the Hungarian Government. 2014. URL: <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>

⁹⁹ Muller J-W. What is populism? P – 19.

загострення на «західному» фланзі¹⁰⁰. У 2014-му році уряд Фідес розпочав великі зовнішньополітичні програми - «Відкриття на Схід» та «Відкриття на Південь», спрямовані на активізацію економічних відносин з країнами, які не були членами ЄС. Зокрема, Угорщина поглибила торгівельні зв'язки з РФ та Китаєм. Економічна взаємодія у межах «Відкриття на Схід» передбачала в першу чергу залучення неєвропейських інвестицій та бізнесових структур в угорську економіку¹⁰¹. Варто відмітити, що дані програми не призвели до кардинальної трансформації структури експорту та імпорту Угорщини. Ключовими торгівельними партнерами для Угорщини все одно залишаються її партнери по ЄС. Втім, автори вказують на ідеологічну цінність «Відкриття на Схід» для угорського уряду, який намагається балансувати у відносинах з західними партнерами та Китаєм і РФ попри посилення конфронтації на тлі повномасштабного вторгнення в Україну¹⁰².

Окрім того, Віктор Орбан активно просував взаємодію Угорщини, Польщі та Словаччини у форматі Вишеградської четвірки (V4), який можна розглядати як спроби диверсифікувати взаємодію безпосередньо в рамках ЄС. Особливо співпраця у межах Вишеградської четвірки активізувалася після 2015-го року: 1) до влади у Польщі прийшла партія Право і справедливість, яка була світоглядним союзником Фідес, правоконсервативна партія з популістською риторикою; 2) міграційна криза, описана вище, дала підстави протиставити інтереси ЄС та інтереси держав Центрально-Східної Європи¹⁰³. Втім, на станом на 2024-й рік, повномасштабне вторгнення РФ в Україну підірвало цей альянс, «нейтральна» позиція Угорщини була негативно сприйнята її партнерами по V4, які підтримують загальноєвропейський тренд на допомогу Україні¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Visnovitz P., Jenne E. K. Populist argumentation in foreign policy: the case of Hungary under Viktor Orbán, 2010–2020. *Comparative European Politics*. 19. 2021. Pp. 693.

¹⁰¹ Puzyniak A. Hungarian foreign policy after 2010 -selected problems. *Facta Simonidis*. №11:1. 2018. pp. 232-235.

¹⁰² Hompot S. "Eastern Opening" Meets "Belt and Road": State-Backed Narratives of Global Order in China-Hungary Relations. CEIAS. 2023. URL: <https://ceias.eu/eastern-opening-meets-belt-and-road-state-backed-narratives-of-global-order-in-china-hungary-relations/>

¹⁰³ Puzyniak A. op. cit. Pp. 237-238.

¹⁰⁴ Arjakas M. A Tale of Two Populists: The Foreign Policy of PiS and Fidesz. *International Centre for Defence and Security*. 2023. Pp. 7-8.

4) *Поглиблення партнерських відносин з авторитарними режимами.*

Частково ця риса зовнішньої політики Фідес була описана у попередньому пункті. Однак, взаємодія уряду Віктора Орбана з авторитарними державами не обмежується виключно економічною диверсифікацією. Розглянемо партнерство Угорщини та РФ, яке набуло особливо токсичного характеру після 24.02.2022. Будучи палким критиком Росії під час перебування в опозиції, Віктор Орбана після приходу до влади у 2010-му році доволі швидко змінив свою думку та поглибив рівень економічної співпраці з РФ, зокрема в енергетичній сфері. Після анексії Криму у 2014-му році та накладення перших санкцій проти Росії, Віктор Орбан був одним з «найгучніших голосів» на захист агресора. Потребу зняти з РФ санкції угорський прем'єр-міністр аргументував економічними інтересами (проте, на голосуваннях Угорщина підтримувала накладення обмежень)¹⁰⁵.

Після російського вторгнення в Україну 24.02.2022 Будапешт намагається займати «нейтральну» позицію. Віктор Орбан критикує економічну та військову підтримку України, прагне знайти компроміс з Путіним та заявляє, що у початку агресії винні в тому числі і Україна і Захід. Фактично, більшість заяв Орбана стосовно російської агресії підіграють кремлівській пропаганді¹⁰⁶. Однак, справа не обмежується підігруванням на рівні риторики. Користуючись правом голосу в ЄС та НАТО Угорщина намагається саботувати рішення, які спрямовані на підтримку України та стримування РФ. Зокрема, Будапешт навмисно затягує процес прийому Швеції до НАТО¹⁰⁷. Окрім того, в кінці 2023-го року та на початку 2024-го Угорщина намагалася блокувати надання макрофінансової допомоги ЄС Україні.

¹⁰⁵ Puzyniak A. op. cit. 233-234.

¹⁰⁶ Бідочко Л. Антиукраїнське суголосся Фіцо й Орбана: як деякі заяви сусідів України підігрують російській пропаганді. Детектор медіа. 2024. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/34050/2024-01-24-antyukrainske-sugolossya-fitso-y-orbana-yak-deyaki-zayavy-susidiv-ukrainy-pidigruyut-rosiyskiy-propagandi/>

¹⁰⁷ Arjakas M. A Tale of Two Populists: The Foreign Policy of PiS and Fidesz. Pp. 15.

Угорський політолог Золтан Адам припускає, що така «специфічна» позиція Фідес стосовно російського вторгнення в Україну детермінована тим політичним ладом, який Віктор Орбан встановив в Угорщині (науковець позначає цей лад терміном авторитарний популізм). Прагнення лідера Фідес й надалі утримувати своє монопольне правління в Угорщині не дозволяють йому йти всупереч ключовій авторитарній державі в регіоні, яка виступає водночас і як рольова модель, і як альтернативний союзник на випадок подальшої стагнації відносин з ЄС ¹⁰⁸.

Отже, трансформації у зовнішній політиці Угорщини після 2010-го року цілком відповідають логіці популізму як тонкої ідеології. З точки зору конструктивізму – зміна переконань правлячої групи призвела до зміни ідентичності держави та похідних від неї інтересів та цілей. Антагонізм між елітами та народом закономірно призводить до поширення подібного сприйняття міжнародних відносин, зокрема прагнення захищати «істинних угорців» за кордоном призвело до *підвищення рівню конфліктності* Угорщини з найближчими сусідами. Орієнтація на суверенітет як реалізацію волі «правильного народу» дозволила Віктору Орбану посилити власні позиції під час міграційної кризи 2015 року, яка яскраво продемонструвала *евроскептицизм* Фідес та її *критичність до ЄС* загалом. Ціннісні розбіжності між Угорщиною за часів прем'єрства Віктора Орбана та ліберально-демократичними європейськими партнерами закономірно призвели до потреби *диверсифікувати зовнішню політику*, що проявилось в програмах «Відкриття на Схід» та «Відкриття на Південь». Гібридизація політичного режиму держави-члена ЄС логічно призвела до пошуку альтернативних союзників, цим можна пояснити *взаємодію Угорщини з путінською Росією*, поглиблення двосторонніх відносин та політику «нейтральності» Будапешту стосовно повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

¹⁰⁸ Ádám Z. Politicizing war: Viktor Orbán's right-wing authoritarian populist regime and the Russian invasion of Ukraine.

2.4 Зовнішньополітичні цілі РФ та фактор європейського популізму.

Ретельний аналіз специфіки внутрішньої та зовнішньої політики Угорщини після 2010-го року демонструє те, що потенційно може відбутися у інших країнах ЄС, якщо до влади там прийдуть популісти. У межах цього параграфу буде розглянуто основні цілі РФ стосовно європейських держав та ЄС загалом. Окрім того, буде визначено наскільки європейський популізм (та угорський випадок зокрема) є важливим для досягнення Росією своєї мети у регіоні.

Росія є історично залученою у європейську політику та взаємодію європейських держав. Стосунки з західними сусідами набували різних форм, від економічної співпраці та спроб реформування за загальноєвропейськими зразками до участі у регіональних та світових збройних конфліктах та війнах. На думку багатьох політологів на формування ментальності та світогляду нинішнього російського керівництва справила потужний вплив завершальна стадія Холодної війни та колапс Радянського Союзу. Добре відомою є оцінка Володимиром Путіним розвалу СРСР як «найбільшої геополітичної катастрофи ХХ століття»¹⁰⁹.

Риторика Кремля та реальні дії на геополітичній арені демонструють прагнення Росії по реінтеграції імперської спадщини та певною мірою «відновлення» радянського положення у міжнародних відносинах. З огляду на регіоналізацію сучасного світу українській політолог Андрій Гольцов обґрунтовує провідну, майже екзистенційну роль «пострадянського вектору» для зовнішньої політики Росії. Колишні республіки СРСР важливі не лише з точки зору географічного наближення, але зокрема через економічні, соціально-демографічні та військові аспекти. За аналогією з радянською епохою Росія прагне бачити себе «керівним центром», який би визначав політичні та економічні процеси у державах-сателітах. Політолог виокремлює такі цілі РФ стосовно пострадянського простору: 1) утвердження Росії як центру впливу на життя «ближнього

¹⁰⁹ Розпад СРСР Путін назвав найбільшою геополітичною катастрофою. Українська правда. 2005. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/04/25/3009187/>

зарубіжжя» (пострадянських незалежних держав); 2) поширення подібних до російської політичної та економічної моделі на сусідні держави; 3) розширення складу та впливу євразійських безпекових та економічних союзів під патронатом РФ; 4) забезпечення контролю Москви над енергетичною сферою у регіоні. Автор зазначає, що утвердження Росії у якості окремого «полюсу» системи міжнародних відносин на пряму залежить від успіху її «реінтеграційних» зусиль стосовно колишніх радянських республік ¹¹⁰.

Концепція зовнішньої політики РФ від 2023-го року демонструє офіційне бачення Кремлем сучасної системи міжнародних відносин у більш глобальному вимірі. Росія у межах цього документу подається як самобутня «державо-цивілізація», що виконує важливі функції по забезпеченню переходу людства до багатополлярної системи міжнародних відносин, яка характеризується як більш демократична та справедлива. Головним опонентом визначаються «сили неокolonіалізму», які прагнуть обмежити самостійність незахідних держав за допомогою різноманітних засобів: від застосування економічного та військового тиску до «нав'язування неоліберальних ідеологічних установок». Росія звинувачує Захід у веденні «гібридної війни нового типу» (так характеризуються події російсько-української війни та пов'язаної з ними політики стосовно РФ), оскільки постання нового самостійного центру впливу підриває існуючий стан «гегемонії». Одним з пріоритетних регіонів для забезпечення стабільності та процвітання РФ визначаються країни «ближнього зарубіжжя», які є вкрай важливими для успіху євразійських інтеграційних проєктів¹¹¹.

На основі концепції можна виокремити такі зовнішньополітичні цілі РФ, як їх подає офіційний Кремль: 1) збереження самостійності та суверенітету Росії у якості «державо-цивілізації», яка репрезентує «культурно-цивілізаційну

¹¹⁰ Гольцов А. Геополітика Російської Федерації в пострадянському просторі. *Наукові праці МАУП. Політичні науки*. Вип. 44. 2015. С. 17 - 19

¹¹¹ Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 31 марта 2023 г.). URL: <https://www.mid.ru/ru/detail-material-page/1860586/>

спільноту руского світу); 2) встановлення вирішального контролю над «ближнім зарубіжжям» через безпекові та економічні інтеграційні проекти, недопущення «недружніх» держав у регіон; 3) обмеження впливу «неоколоніальних держав», до яких відносяться США та більшість країн Заходу, зменшення їх впливу на глобальному рівні; 4) посилення співпраці з новими регіональними «полюсами», якими визначаються Китай, Індія 5) визнання РФ у якості повноцінного полюсу, гравця, у сучасній багатополлярній системі міжнародних відносин.

Відносини з Європою та ЄС є важливою, невід'ємною складовою перелічених вище цілей російського керівництва. Складні 90-ті та більш стабільні 2000-ті відзначилися спробами розбудови партнерських відносин Росії з країнами Заходу та ЄС зокрема. Попри суперечливість політичних трансформацій всередині РФ та залучення російських військових у конфлікти на пострадянському просторі, в цей час можна говорити про відносно дружні стосунки РФ з Заходом. Втім, по мірі стагнації курсу на демократичні перетворення змінився політичний режим в самій Росії, який ближче до кінця 2000-х почав набувати виразно авторитарних рис. Неопатримоніальні практики та неоімперський світогляд російських еліт детермінували поступову конфронтацію РФ з демократіями Заходу. Режим Володимира Путіна сприймає «ліберальні цінності» як потенційну загрозу своєму існуванню. У 2007-му році Володимир Путін проголосив свою сумнозвісну «Мюнхенську промову», яка засвідчила зміну модальності у відносинах РФ-Захід. Російське керівництво послідовно вдавалося до кроків, які були спрямовані проти норм міжнародного права та усталеної системи глобального світового порядку. Найяскравішим прикладом подібних дій є спочатку гібридна, а потім повномасштабна воєнна агресія РФ проти України, яка вкрай негативно вплинула на європейсько-російські відносини.

Втім, досить довгий час, навіть після анексії Криму у 2014-му році та початку гібридної війни на Донбасі, Росія залишалася важливим партнером для ЄС, зокрема у економічній та енергетичній сферах¹¹².

У вже згаданій вище концепції зовнішньої політики РФ від 2023-го року окрему увагу приділено «європейському регіону». В першу чергу європейські держави звинувачуються у «антиросійській політиці», яка спрямована на обмеження суверенітету, геополітичної ваги та підрив «внутрішньополітичної стабільності» всередині РФ. Європа сприймається як частина «колективного Заходу» на чолі з США, які прагнуть збереження своєї власної «гегемонії» у міжнародній політиці. Відповідно до тез цієї концепції саме США «надихають» та «підштовхують» інші держави до агресії проти РФ, в той час як «об'єктивні інтереси» європейських держав є прямо протилежними. Мета Кремля на цьому напрямку – нейтралізація антиросійських політик європейських держав¹¹³.

Експерти Національного Інституту Стратегічних Досліджень (далі НІСД) у своїй аналітичній доповіді окрему увагу звертають на антизахідну компоненту путінського режиму, яка яскраво проявляється в ідеологічній та зовнішньополітичній сферах¹¹⁴. На думку експертів, протиставлення Росії умовному «колективного Заходу» виконує ряд важливих для існування режиму функцій. В першу чергу, це потреба у самозбереженні режиму та стабільності позицій правлячої групи. Демократичні перетворення та суспільно-політичні рухи, які прагнуть подібних перетворень, становлять загрозу для тієї моделі авторитарної влади, яка була консолідована в РФ у 2000-х. Ідеологічною (чи радше політтехнологічною) реакцією на подібні загрози стало створення концепції «суверенної демократії», у межах якої акцент робився саме на понятті суверенітету як відсутності зовнішніх впливів на політичні процеси в державі

¹¹² Kapoor N. Russia-EU Relations: The End of a Strategic Partnership. ORF. 2021. URL: <https://www.orfonline.org/research/russia-eu-relations-the-end-of-a-strategic-partnership>

¹¹³ Концепция внешней политики Российской Федерации. 2023. Ст. 59-61.

¹¹⁴ Розумний М. Режим Путіна перед викликами часу: аналітична доповідь / М. Розумний, Я. Бережний, І. Валюшко, Р. Власенко [та ін] ; за заг ред. М. Розумного. Київ. Національний Інститут Стратегічних Досліджень. 2017. – 84 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-06/Dopovid_Putin-5b78c.pdf

та право російського народу самостійно вирішувати наповнення своєї демократії (що по суті було виправданням концентрації влади навколо фігури Володимира Путіна). У площині зовнішньої політики – РФ стала головним опонентом поширення «кольорових революцій», які висували гасла ліберально-демократичних перетворень у пострадянських країнах. Якщо країни ЄС та США загалом підтримували подібні суспільно-політичні рухи, то російське керівництво навпаки, намагалося усіляко протидіяти їм, вбачаючи у них загрозу не лише своїм геополітичним проектам, але й загрозу режиму безпосередньо всередині РФ¹¹⁵.

Отже, два ключові аспекти детермінували підвищення градусу конфліктності у російсько-європейських стосунках: 1) ціннісні розбіжності стосовно бажаної моделі політичного управління, демократичні норми ЄС є несумісними з путінським режимом; 2) суперництво за пострадянські країни, які сприймають євроінтеграцію та демократизацію як привабливу альтернативу підпорядкуванню неоімперським проектам Москви¹¹⁶.

З огляду на існування таких істотних протиріч ключовою ціллю РФ є нейтралізація ЄС як самостійного центру впливу, геополітична сила якого ґрунтується на єдності серед держав Європи. Враховуючи економічну, ресурсну, військову та геополітичну вагу Росії лише єдина Європа може ефективно реагувати на виклики російського неоімперіалізму. Підтвердженням цієї тези є прагнення РФ вибудувувати білатеральні зв'язки з державами Європи, оскільки за таких умов Кремлю буде значно легше досягати своїх цілей у межах перемовин та укладення міжурядових договорів¹¹⁷.

Експерти НІСД виокремлюють шість складових нівелювання геополітичної ролі та єдності ЄС, які намагається реалізувати РФ. У контексті дослідження

¹¹⁵ von Soest C. Democracy prevention: The international collaboration of authoritarian regimes. *European Journal of Political Research*. №54. 2015. P. – 8.

¹¹⁶ Розумний М. Режим Путіна перед викликами часу: аналітична доповідь. С. 48.

¹¹⁷ Розумний М. Режим Путіна перед викликами часу: аналітична доповідь. С. 48-49.

значення європейського популізму для зовнішньої політики РФ особливо важливими нам видаються три складові¹¹⁸:

- 1) ***Руйнування цінностей ЄС.*** У «серцевині» європейської інтеграції лежать спільні цінності верховенства закону, демократичного врядування, примату прав людини та толерантності. У попередніх параграфах було яскраво продемонстровано ворожість популістів по відношенню до «європейського естеблішменту» та його ідеалів. Популісти, зокрема праві, просувають ексклюзивні ідентичності та критикують європейські інституції за «нав'язування неолібералізму».
- 2) ***Утвердження національного егоїзму та відмова від ліберальної демократії.*** Єдність ЄС як політичного цілого можлива лише завдяки солідарності європейських народів, які поступаються частиною свого суверенітету заради суб'єктності Європи. Популісти активно вимагають «повернення» суверенітету національним державам та обмеження впливу «брюссельських бюрократів». Правління Віктора Орбана демонструє як і значну долю егоїзму (яка яскраво проявляється у шантажі власним правом вето заради отримання бажаних вигід), так і ерозію ліберально-демократичної системи.
- 3) ***Демонстрація неспроможності ЄС зберігати єдність.*** Радикальні заяви популістів та їхня євроскептична риторика негативно впливають на легітимність ЄС в очах населення. Популістська критика здатна приводити або до «помірного» відмежування від ЄС (як це робить режим Віктора Орбана, критикуючи Брюссель, проводячи альтернативну зовнішню політику, але залишаючись в межах ЄС), або до «повного» відмежування, як це відбулося з Великою Британією після проведення Брексіту. Подібні події та поведінка політиків підривають єдність Європи та посилюють протиріччя всередині ЄС.

¹¹⁸ Так само. С. – 48.

Отже, успіх популістських політичних сил відповідає стратегічним цілям Кремля стосовно Європи. Вигоду європейського популізму для РФ можна обґрунтувати за допомогою ідеологічної структури популізму та тих конкретних форм, яких вона набуває у європейському контексті. Як вже було описано у I розділі та продемонстровано на прикладі Угорщини популісти у зовнішній політиці схильні *вести себе більш конфліктно* у відносинах з іншими державами та міжнародними організаціями. Антагонізм на якому побудована внутрішньополітична концепція популізму проявляє себе у бажанні шукати «винних у бідах народу» й на міжнародній арені. Такими «винними» визначаються мігранти, сусідні держави та, звичайно, європейські інституції. *Суверенізація* зовнішньої політики у європейському випадку проявляється у намаганнях обмежити вплив Брюсселю на проведення загальноєвропейського курсу у міжнародних відносинах. Дана характеристика є похідною від постійного апелювання популістів до «волі народу» і суверенітету, який правильно можуть реалізувати лише популісти. Конфліктність та суверенізація руйнують єдність всередині ЄС, що обмежує його геополітичну суб'єктність. Водночас, популісти при владі схильні диверсифікувати зовнішню політику та налагоджувати більш тісні стосунки з авторитарними режимами, що загалом відповідає прагненням РФ по встановленню окремих двосторонніх зв'язків з європейськими державами. Тут «переплітаються» і потреба в альтернативних партнерах на фоні фрондування проти ЄС, так і певна подібність внутрішньополітичних принципів, на яких ґрунтуються довготривалі популістські режими та правління автократів.

Розділ III Зовнішня політика уряду Віктора Орбана від 2010 до теперішнього часу: відносини з РФ

3.1 Ставлення європейських популістів до РФ до та після повномасштабного вторгнення в Україну

У попередніх розділах було представлено особливості зовнішньополітичної поведінки популістських сил, які випливають з ідеологічного ядра популізму як

тонкої ідеології. Випадок Угорщиною слугував прикладом, який підтвердив справедливість узагальнених тез. Водночас, було доведено, що загальні ідеологічні схильності популістських партій роблять їх потенційним союзником для Росії у контексті досягнення її цілей у Європі.

Активізація популістських сил у 2010-х роках супроводжувалася не лише критикою ладу встановленого «елітами» (ринкових євроінтегрованих ліберальних демократій), але й пошуком альтернативного зовнішньополітичного орієнтиру, яким для багатьох європейських радикалів та популістів стала путінська Росія. Протягом 2010-х між європейськими лівими та правими популістами існував певний консенсус у плані позитивного сприйняття РФ. В обох випадках прокремлівські симпатії були вираженням комплексу більш глибоких орієнтацій цих політичних сил: критики європейської інтеграції та бажання обмежити роль та вплив США на суспільно-політичні процеси в Європі¹¹⁹. У випадку лівих популістів це випливало з їхньої критики глобальної «капіталістичної системи», «імперіалізму Заходу» та нав'язування «неоліберальних принципів в економіці». Тимчасом, праві популісти більшою мірою фокусувалися на ціннісних та культурних аспектах, для них ЄС та певною мірою США виступали як апологети «неоліберальних цінностей», що ставлять загрозу для «традиційної ідентичності» європейських націй. Оскільки більшість популістських партій у Європі у цей час не перебували при владі, а радше активно критували наявний лад, то їх підтримка РФ носила дещо обмежений характер. В першу чергу, це була «нормалізація» образу Росії в уяві європейців, зокрема через заяви про «потенціал» суспільно-політичного ладу путінізму, участь у проведенні псевдореферендуму у Криму та псевдовиборів на Донбасі (зокрема це були угорський Йоббік, французький Національний фронт, Австрійська партія свободи), підтримку Росії у межах Європарламенту (наприклад, у голосуваннях

¹¹⁹ Balfour R. et al. Europe's Troublemakers: The Populist Challenge to Foreign Policy. European Policy Centre. 2016. – 77 p. URL: <https://www.epc.eu/en/Publications/EUROPES-TROUBLEMAKERS--The-p~257da8> P – 27-28, 32.

на користь Росії була помічна фракція ENF (Europe of Nations and Freedoms), яку очолювала Марін Ле Пен)¹²⁰. Угорський приклад, який підтверджує партнерські орієнтації стосовно РФ серед європейських популістів, буде детальніше розглянуто у наступних параграфах.

Втім, ситуація перестала бути настільки однозначною після повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24.02.2022. Зважаючи на відкрито агресивну політику Кремля, яка не лише призвела до найбільшої з часів Другої світової війни у Європі, але й прямо кидала виклик існуючій системі міжнародної безпеки, дотримуватися проросійських позицій стало набагато більш «токсично»¹²¹. Паралельно з цим, симпатії багатьох простих європейців були на боці України, яка стала жертвою нападу. Дослідження свідчать, що навіть серед виборців правих популістів (які вважаються найбільшими симпатиками Кремля серед інших виборців Європи) значно скоротилася частка тих, хто прихильно ставиться до Росії (наприклад, з 55% у 2020 році до 21% у 2022 році серед виборців французького «Національного об'єднання», з 40% до 12% серед виборців іспанського «Vox», з 35% до 3% серед виборців польського PiS)¹²². Це спонукало популістів адаптуватися до нової реальності, аби не втратити свій електорат. Наприклад, відома своїми дружніми стосунками з Володимиром Путіним лідерка французьких ультраправих Марін Ле Пен засудила російське вторгнення, а прем'єр-міністр Італії від коаліції правих сил Джорджія Мелоні активно підтримує та допомагає Україні, попри більш прокремлівські погляди своїх партнерів по коаліції Сальвіні та Берлусконі¹²³.

У своєму порівняльному дослідженні експерти Європейського Центру Популістських Студій (European Center for Populism Studies, скорочено ECPS)

¹²⁰ Balfour R. et al. Europe's Troublemakers: The Populist Challenge to Foreign Policy. P. – 32-33.

¹²¹ Ivaldi G., Zankina E. (Dir.). The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-Wing Populism in Europe. European Center for Populism Studies (ECPS). 2023. P. – 17.

¹²² Fagan M., Clancy L. Among European right-wing populists, favorable views of Russia and Putin are down sharply. Pew Research Center. 23.09.2023. URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2022/09/23/among-european-right-wing-populists-favorable-views-of-russia-and-putin-are-down-sharply/>

¹²³ Ivaldi G., Zankina E. (Dir.). The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-Wing Populism in Europe. P. – 349.

проаналізували реакції правих популістів у різних країнах Європи на повномасштабне вторгнення РФ в Україну. Автори дійшли висновку, що немає єдиного «популістського» підходу у цьому аспекті, а радше набір різних стратегій та тактик поведінки, що продемонструвало високу «адаптивність» та кон'юнктурність популістів. Більшість зайняла помірну позицію по засудженню російської агресії, втім деякі партії зберегли свої «прокремлівські симпатії». Зокрема, до числа тих, хто намагається займати «нейтральну» позицію стосовно повномасштабного вторгнення та схильні звинувачувати Захід у початку війни, входять: французький ультраправий політик Ерік Земмур, голландський Форум за Демократію (FvD), хорватська HSP 1861, болгарське Відродження та угорська Фідес¹²⁴. Втім, межа між проросійськими заявами та діяльністю є доволі відносною, наприклад та сама Ле Пен засудивши російське вторгнення скептично висловлюється стосовно санкційної політики, вважаючи її шкідливою для французької економіки¹²⁵. Більш точне відображення всіх нюансів потребує глибшого аналітичного заглиблення у стан справ у кожній окремій європейській державі.

Отже, нова хвиля популізму у європейських країнах розпочалася на тлі кризових явищ економічного (криза 2008-го), соціально-демографічного (міграційне питання, криза ідентичності), та політичного характеру (несприйняття європейської інтеграції частиною населення, проблеми демократичної легітимності ЄС). Важливою складовою популістських рухів було відносно позитивне ставлення до путінської РФ як альтернативного центру сили на міжнародній арені, який міг би «стримувати» США та Брюссель. Треба вкрай обережно говорити про єдину популістську політику по відношенню до Росії, втім багато європейських партій популістського спрямування вдавалися до заходів, які прямо чи опосередковано відповідали інтересам Кремля. Втім, ситуація доволі суттєво змінилася після 24.02.2022-го року. Зовнішньополітична агресія Росії була негативно сприйнята більшістю

¹²⁴ Ibid. P. – 349.

¹²⁵ Ibid. P. – 352.

громадян Європи, токсичність зв'язків з Кремлем стала значно вищою. Частина популістських партій дистанціювалася від РФ, в той час як інша частина продовжила закликати до «прагматичної співпраці» та «нейтралітету». Далі у межах цього розділу буде детально розглянуто динаміку зовнішньої політики Угорщини стосовно РФ у період з 2014 по 2022 та з 2022 по наш час. На основі теорії ігор та конструктивізму буде запропоновано інтерпретативну модель поведінки уряду Фідес, яка пояснить особливості зовнішньополітичної логіки популізму на основі конкретного випадку.

3.2 Неліберальна демократія Віктора Орбана: характеристика інтересів.

Ситуація гри передбачає взаємодію двох та більше гравців, кожен з яких переслідує свої інтереси. Результати, які сприяють задоволенню інтересів, є вигідними, до них і будуть прагнути гравців. І навпаки – результати, які шкодять цим інтересам, є невідповідними, їх гравці будуть усіляко оминати.

Для повноцінного розуміння поведінки угорського уряду у складній міжнародній грі необхідно виокремити ключові інтереси даного гравця. Для визначення цих інтересів ми будемо послуговуватися конструктивістською теоретичною рамкою, яка допоможе нам краще зрозуміти нову «ідентичність» угорської держави у виконанні Фідес. Емпіричними підставами нашого аналізу будуть узагальнення викладені у II розділі цієї роботи, які розкрили особливості функціонування режиму Віктора Орбана у внутрішньо та зовнішньополітичному аспектах, а також три вкрай важливі тексти, кожен з яких можна вважати символічним та знаковим. Мова йде про виступ «Про неліберальну державу»¹²⁶ у 2014-му році, який відбувся після перемоги Фідес

¹²⁶ Orban V. Prime Minister Viktor Orbán's Speech at the 25th Bálványos Summer Free University and Student Camp. Website of the Hungarian Government. 2014. URL: <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>

на виборах 2014-го року, текст «Ні роз'єднанню – так взаємопов'язаності»¹²⁷, який було презентовано у письмовому вигляді на початку 2023-го року одним з головних політичних радників угорського прем'єра Балажем Орбаном та ще один виступ самого Віктора Орбана¹²⁸, який відбувся влітку 2023-го року та був присвячений темі трансформації системи міжнародних відносин. Такий вибір – не випадковий, тексти добре доповнюють один одного. Виступ «Про неліберальну державу» фокусується на особливостях нового політичного режиму в Угорщині на тлі політичних процесів у демократіях Заходу, в той час як стратегія «Ні роз'єднанню – так взаємопов'язаності» (викладена у публікації Балажа Орбана та промові Віктора Орбана у 2023-му році) є осмисленням глобальних процесів, які були запуснені повномасштабним російським вторгненням.

Промова «Про неліберальну державу» була проголошена прем'єр-міністром Угорщини Віктором Орбаном на щорічному відкритому літньому університеті у місті Беїле-Тушнад в Румунії у 2014-му році. У цій промові лідер Фідес заявляє про серйозну кризу ліберально-демократичного ладу у країнах Заходу, яка загострилася після Великої рецесії 2008-го року. На думку Віктора Орбана держави у сучасному світі є учасниками «змагання» по «конструюванню» найбільш оптимального політичного ладу, який би гарантував їм успіх в умовах глобальної конкуренції. Ключове повідомлення промови - лібералізм як ідеологія та ліберальна держава не відповідають цим викликам, а тому не можуть бути орієнтирами у суспільно-політичному житті. Угорський прем'єр наводить приклади неліберальних держав, які на його думку демонструють свою ефективність та здатність бути успішними у сучасному світі, зокрема він згадує Сінгапур, Китай, Індію, Росію та Туреччину. Віктор Орбан закликає «відкинути догми (*ліберальні*)» та створити в Угорщині новий тип держави,

¹²⁷ Orban V. Nem a szétbontásra, igen az összekapcsolásra – ez Orbán stratégiája a következő évtizedre! Mandiner. 07.01.2023. URL [Nem a szétbontásra, igen az összekapcsolásra – ez Orbán stratégiája a következő évtizedre! - Mandiner](https://mandiner.hu/2023/01/07/nem-a-szetbontásra-igen-az-osszekapcsolásra-az-orban-strategiája-a-következő-évtizedre/)

¹²⁸Orban V. Speech by Prime Minister Viktor Orban at the 32nd Bálványos Summer Free University and Student Camp.2023. URL: <https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-32nd-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp/>

який виразно протиставляється ліберально-демократичному ладу, що утворився після повалення комуністичного режиму у 1990-му році. Орбан критикує лібералізм за «розмитість» меж розуміння свободи, що призводить до домінування сильнішого, відкидання поняття національних інтересів, байдужість до «суспільних активів» (community assets), соціально-економічні негаразди (згадується боргова криза). Альтернативою такому ладу має стати «неліберальна держав\демократія з національним підходом», що передбачає визначення колективу та нації як ключових цінностей навколо яких мають об'єднатися громадяни. Така держава відіграє активну роль у економічному житті, опирається на середній клас та обмежує іноземний вплив у вигляді неурядових організацій та європейських регуляторних практик. Фактично, у цій промові Віктор Орбан викладає свою концепцію «неліберальної демократії», яка ґрунтується на засадах колективізму, прагматизму та суверенізму.

Промова «Ні роз'єднанню – так взаємопов'язаності» була проголошена Віктором Орбаном на закритій передріздвяній вечері 2022-го року. Політичний радник угорського прем'єр-міністра Балаж Орбан на основі даної промови написав статтю, яку було опубліковано на сайті проурядової газети Mandiner 7-го січня 2023-го року. Цей текст – бачення оптимальної стратегії геополітичної поведінки для Угорщини у нових умовах, які почали оформлюватися після повномасштабного вторгнення та «розриву» у стосунках між РФ та країнами Заходу. Балаж Орбан пише про те, що у сучасному світі відбувається перехід від неоліберальної моделі глобалізації, яка передбачала домінування США як єдиного гегемона, до «блокової глобалізації», яка характеризується збільшенням геополітичної ваги незахідних держав та підвищенням ролі регіональних об'єднань. Неоліберальний проект зазнав поразки, оскільки хаотична взаємодія не була обмежена державним контролем, а тому призвела до чисельних криз (зокрема тут знову згадується фінансова криза 2008-го року). Захід втратив частину своїх індустріальних спроможностей через зосередженість на сфері послуг і тому цю нішу зайняли інші регіональні сили. Реакцією західних держав став підхід роз'єднання (decoupling). Перехід до

нового етапу глобалізації загрожує обмеженням взаємодії між країнами, які потрапили до різних блоків, що у випадку Угорщини призведе до закріплення статусу «периферії Заходу». Меншим державам, для того аби наздогнати провідні економіки світу, вкрай важливо оминати загроз блокування. На думку автора, відповіддю угорського уряду на перспективи роз'єднання має стати стратегія взаємопов'язаності, яка полягає у збереженні та посиленні зв'язків, в першу чергу економічних, з різними регіонами. Зокрема, в угорському контексті це має бути збереження ролі «містка» між різними регіонами світу. Отже, цей текст визначає економічний розвиток як ключову ціль для угорського уряду. Дану ціль можливо досягнути лише за умов прагматичної співпраці з різними країнами та збереження взаємозв'язку між блоками, який має проходити через територію Угорщини. При цьому держава та уряд відіграють важливу роль по координації та контролю цієї взаємодії.

Третім текстом, який ми розглянемо у межах нашого аналізу, є промова проголошена Віктором Орбаном у Бейле-Тушнад у 2023-му році. Ця промова логічно доповнює публікацію Балажа Orbana та розкриває розуміння угорським прем'єр-міністром стратегії взаємопов'язаності на тлі глобальних процесів. Віктор Орбан заявляє про кризу сучасної системи міжнародних відносин, яка пов'язана з поступовим обмеженням впливу Заходу (зокрема США) та зростанням геополітичної ваги Китаю та азійського регіону загалом. ЄС в уяві угорського прем'єр-міністра не здатний впоратись з тим «тиском», який йде з боку Глобального Півдня, а тому вдається до стратегії роз'єднання (decoupling), яка приречена на історичну поразку. З цих позицій Віктор Орбан критикує санкції проти РФ та звертає увагу лише на матеріальні втрати «європейської сторони» від цих заходів, оминаючи аспект їх моральної та безпекової мотивації. Паралельно з цим угорський прем'єр-міністр наводить факти продовження економічної кооперації між західними компаніями та РФ, що на його думку є підтвердженням неефективності санкційної політики. Паралельно з цим Віктор Орбан заявляє про існування глибоких протиріч всередині самого ЄС між федералістами (прихильниками посилення інтеграції)

та сувереністами (прихильниками більш незалежних національних держав). Ціль федералістів – перетворення Європи на «імперію», ціль сувереністів – збереження національних спільнот, захист консервативних релігійних та культурних цінностей. Угорщина виступає як цивілізаційний «оплот» християнської Європи, якому вдалося стати на шлях конструктивного політичного розвитку у 2010-му році. Дана промова добре ілюструє світогляд угорського керівництва, його уявлення про «занепад Заходу» та потребу у співпраці з іншими світовими силами, що має відбуватися на прагматичних засадах.

Отже, на основі цих трьох текстів та аналізу проведеного у II розділі можна виокремити провідні інтереси політичного режиму Віктора Орбана:

По-перше, це утвердження цінностей *колективізму та етатизму* в угорському суспільстві. Віктор Орбан приділяє значну увагу критиці лібералізму на всіх рівнях: як ідеології, як принципу організації держави, як підходу у міжнародних відносинах. Хаос та індивідуалізм, з якими угорський прем'єр асоціює ліберальну ідею, послаблюють суспільство та роблять його менш спроможним до ефективної конкуренції у сучасному світі. Дані ціннісні орієнтири добре поєднуються з ідеологічним ядром популізму, зокрема з поняттям «народної волі» та «народного суверенітету» як певних моністичних сутностей колективної природи. Держава ж, підконтрольна популістам, у такому випадку стає найкращим інструментом для втілення цієї «народної волі» у політичну реальність.

По друге, це *формування та закріплення політичного ладу*, який би відповідав цим (колективізм та етатизм) цінностям. Ідеться про *модель «неліберальної демократії»*, яка в угорському варіанті передбачає де-факто закріплення провідної ролі однієї партії – Фідес, яка концентрує навколо себе усі важелі впливу на суспільне життя. Держава (фактично зрощена з партією) приймає активну участь в економічному житті, підтримуючи середній клас та лояльних бізнес партнерів. Окрім того, угорський уряд цілеспрямовано впливає на

світогляд своїх громадян, спираючись християнство, консервативні цінності та ексклюзивну версію ідентичності. У цьому аспекті вкрай важливим є контроль над мережею ЗМІ, що дозволяє ефективно просувати бажані ідеї та уявлення. Підсумовуючи цей пункт можна сказати, що одним з провідних інтересів режиму Віктора Орбана є збереження «неліберальної демократії» в Угорщині. Тут доречно пригадати концепцію популізму як політичної стратегії. Згідно цього підходу головною ціллю популістів є прихід до влади, що відбувається завдяки широкій електоральній підтримці. Фактично, «неліберальна демократія» угорського зразка – це логічний розвиток владних інтенцій популістів. Ерозія системи стримувань та противаг, зловживання впливом на виборчий процес, контроль над ЗМІ є важливими елементами для «консервації» «народної підтримки» та похідних від неї політичних повноважень. Така перспектива дозволяє добачити як прагматична ціль популістів (прийти до влади та утриматись при владі) призводить до виникнення «неліберальної демократії» як складової ідеологічної програми.

По-третє, це *забезпечення суверенітету режиму* на міжнародній арені. Фактично, це означає його спроможність існувати у гібридизованій формі та досягати бажаних цілей не піддаючись впливам з боку зовнішніх акторів. З цим наряду пов'язані конфлікти з європейськими інституціями та диверсифікація міжнародного партнерства. Згідно уявлень Віктор Орбана, вплив держави наряду залежить від її економічних спроможностей, якщо дещо вульгаризувати його позицію - «чим більший ВВП – тим більше суверенітету». Через це вигідна співпраця з опонентами західних країн (до яких Віктор Орбан завжди відносить Угорщину) є виправданою попри посилення протиріч, як це наприклад вже відбулося у випадку з РФ. У випадку Угорщини суверенітетом визначається спроможність держави наскільки це можливо відмежуватися від «загального політичного курсу» міжнародних об'єднань країн Заходу, при цьому залишаючись у їх інституційних межах. Це забезпечує і вигоду від членства у західних альянсах, у випадку ЄС – це фінансування та економічна

взаємодія, у випадку НАТО – безпека, і прибутки від «більш глибокої» взаємодії з РФ та Китаєм.

3.3 Модель прийняття зовнішньополітичних рішень урядом Фідес

Для аналізу зовнішньої політики Угорщини стосовно РФ ми застосуємо спеціальну модель, яка ґрунтується на поняттях та логіці теорії ігор. У межах гри кожен актор робить вибір, який є його/її реакцією на зовнішні умови та поведінку інших гравців. Так само, на нашу думку, угорський уряд щоразу стикався з вибором – яку стратегію обрати по відношенню до РФ. На вибір оптимальної стратегії впливає аналіз вигід та витрат. Якщо вигоди переважають витрати, то гравець обирає стратегію А на противагу стратегію Б. Наша головна мета у наступних двох параграфах пояснити чому уряд Угорщини щоразу обирав більш кооперативні стратегії стосовно РФ, обґрунтовуючи це задоволенням інтересів, які відповідають популістському характеру існуючого режиму.

Провідним мотивом діяльності кожного актора, згідно теорії ігор, є максимізація власної вигоди. Вигодою ж можна вважати те, що відповідає інтересам гравця. Теорія ігор передбачає раціональність сторін, що, на нашу думку, потребує доповнення у вигляді конструктивістського підходу, який допоміг нам у попередньому параграфі визначити ключові інтереси орбанівської Угорщини, зважаючи на популізм як ідеологічну та політтехнологічну складову правління Фідес.

Ми поділимо часовий простір на два умовні проміжки, *два раунди*, у межах яких відбувався вибір стратегії. Це проміжок з *2014 до 2022 – I раунд*, та проміжок *2022 – наш час – II раунд*. 2014 та 2022 роки обрані у якості початкових моментів раундів, оскільки це роки загострення відносин між РФ та Заходом, у 2014-му через анексію Криму та гібридну агресію проти України, у 2022-му через повномасштабне вторгнення. Ці події щоразу кардинально

змінювали статус-кво, що призводило до трансформації динаміки відносин між сторонами. Окрім того, ці хронологічні рамки доречні і з огляду на внутрішньополітичну ситуації в Угорщині. У 2014-му році, після другої поспіль перемоги на виборах, стали більш визначеними та зрозумілими контури правління Фідес, а у 2022-му можна говорити про умовне завершення «ковідного періоду», який у випадку Угорщини призвів до ще більшої концентрації влади в руках Віктора Орбана та його оточення. Отже, саме такі хронологічні рамки виправдані як з огляду на геополітичну кон'юнктуру, так і з огляду на трансформації режиму всередині Угорщини.

Сам аналіз буде побудований за таким алгоритмом:

- 1) Буде описано *загальний контекст* відносин між Угорщиною, Росією та ЄС в обраний період часу. Далі ми *визначимо стратегію* (кооперації чи конфронтації), якої притримувалось керівництво Угорщини в цей час. Під кооперацією будуть розумітися дії та реакції, які сприяють досягненню політичних цілей РФ. Під конфронтацією навпаки – дії та реакції, які перешкоджають РФ у досягненні своїх цілей.
- 2) Далі ми перейдемо до обґрунтування підбору стратегії відповідно до задоволення інтересів режиму Віктора Орбана. Спочатку ми розглянемо *ціннісний аспект*, який полягає у формуванні та просуванні ідей колективізму та етатизму в угорському суспільстві, зокрема й через критику ліберальної ідеї та «еліт», які їх підтримують.
- 3) Наступним буде інтерес *збереження та зміцнення моделі «неліберальної демократії»* в Угорщині. Цей аспект дуже тісно пов'язаний з внутрішньополітичною стабільністю режиму.
- 4) Після цього, ми розглянемо аспект *зовнішньополітичного суверенітету*, який спрощено можна описати як збереження максимального простору для балансування у відносинах з Заходом та налагодження зв'язків з «більш свіжими» центрами сил.

5) Наостанок, буде проаналізовано *витрати*, які понесла угорська сторона через вибір своєї стратегії, та порівняно їх з вигодами, які угорська сторона отримала. В цьому завершальному пункті ми пояснимо чому у кінцевому підсумку вибір режиму Віктора Орбана був оптимальним з огляду на його популістську природу.

3.4 Особливості відносин Угорщини та РФ в 2014-2022.

Загальний контекст: Угорщина мала тісні відносини з РФ починаючи з середини 2000-х років, зокрема в енергетичній сфері. Високий рівень залежності від російської нафти та газу був характерним для більшості європейських держав, особливо для країн Центрально-Східної Європи¹²⁹.

Будучи палким критиком співпраці лівоцентристського уряду з Росією у 2000-х, Віктор Орбан кардинально змінив свою точку зору після повернення до влади у 2010-му році. Росія стала одним з ключових партнерів у межах програм «Глобального відкриття» («Global opening») та «Відкриття на Схід», які мали «врівноважити» західну компоненту зовнішньої політики Угорщини.

У 2014-му році РФ вдалася до агресивної політики проти України, зокрема анексувавши Кримський півострів та розв'язавши гібридну війну на Донбасі. Ці дії доволі серйозно трансформували відносини в регіоні, що викликало однозначну реакцію з боку більшості європейських лідерів. Російський експансіонізм не лише грубо порушував норми міжнародного права, але й ставив під велике питання систему безпеки, яка існувала у Європі після завершення Другої світової війни. Реакцією ЄС стало запровадження наймасштабніших (на той час) санкції проти РФ та її керівництва, які були спрямовані в першу чергу проти військової, енергетичної та фінансової сфер та окремих персоналій путінського режиму.¹³⁰

¹²⁹ Tarrosy I., Vörös Z. Hungary's Pragmatic Foreign Policy in a Post-American World. *Politics in Central Europe*. №16. 2020. P. – 119.

¹³⁰ Санкції проти Росії. Нинішній стан, перспективи, успіхи та прогалини багатостороннього міжнародного санкційного режиму проти Російської Федерації / [Капітоненко М., Куса І., Талімончук А.

Попри однозначну позицію ЄС окремі політики висловлювали альтернативну думку стосовно обмежень накладених на РФ та загального загострення відносин. Як вже було зазначено вище, проросійських позицій у часовий проміжок з 2014 по 2022 рік доволі часто дотримувались популістські політичні сили, які вбачали в Росії цінного партнера у протистоянні з усталеним ладом у країнах Заходу. Віктор Орбан був одним із небагатьох популістів, чия партія перебувала при владі і могла не лише робити політичні заяви, але й визначати державну політику стосовно цього питання. Риторика Угорщини була виразно проросійською – офіційний Будапешт критикував санкції за їх неефективність та негативний вплив на європейську економіку. Втім, Віктор Орбан на всіх голосуваннях у межах європейських інституцій підтримував накладені на РФ обмеження¹³¹. Однак, участь у накладенні санкції не завадила Угорщині інтенсифікувати свою співпрацю з Росією після 2014-го року.

«Енергетична карта» була важливою для виборів в Угорщині у 2014-му році. Протягом 2010-2014 років уряд Віктора Орбана проводив політику фіскальної стабілізації на тлі Великої рецесії 2008-го року, яка передбачала зокрема обмеження державних соціальних програм, скорочення програм підтримки малозабезпечених верств населення та зменшення податкового тягаря на середній та великий бізнес¹³². Цей комплекс заходів дав бажані результати у плані посткризового відновлення угорської економіки, втім виникла необхідність політичного реагування на загрозу руху бідніших верств населення «вліво» (що означало б підтримку опозиції). Відповіддю на цей виклик було «ручне» зниження цін на комунальні тарифи для угорців¹³³, що стало можливим завдяки укладенню контрактів з російським Газпромом, які передбачали довгострокові партнерські відносини¹³⁴. Поглиблення співпраці з

та ін.]. – Київ. Міжнародний центр перспективних досліджень, 2019. – 47 с. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/t_sankcii_rf_a4_ukr.pdf

¹³¹ Puzyniak A. Hungarian foreign policy after 2010 -selected problems. P. – 235.

¹³² Ádám Z. Explaining Orbán: A Political Transaction Cost Theory of Authoritarian Populism. P.- 391–394.

¹³³ Ibid. P. – 392.

¹³⁴ Buzogany A. Illiberal democracy in Hungary: authoritarian diffusion or domestic causation? *Democratization*. №24. 2017. Pp. – 11-12.

Росією у енергетичному секторі фактично зробило Угорщину вкрай залежною від свого східного партнера. Станом на 2016 рік 95% природного газу, який імпортувала Угорщина, походили з РФ (при цьому газ займає перше місце серед джерел енергії – 31% ринку)¹³⁵. Іншою важливою складовою енергетичних відносин є довгострокова угода укладена у 2014-му році стосовно розширення атомної електростанції, яка розташована біля угорського міста Пакш (проект відомий під назвою Пакш-II). Угода передбачала виділення Росією Угорщині позики у розмірі 10 мільярдів євро, виконання робіт було покладено на російську державну компанію «Росатом»¹³⁶.

Саме на 2014 рік припадає подальший розвиток політики «Відкриття на Схід», який проявив себе як і на рівні риторики, так і на рівні трансформації реальної зовнішньої політики Угорщини. Зокрема, було утворено Міністерство закордонних справ та торгівлі (МЗСТ), очільником якого було призначено Петера Сіярто, інвестиції та бізнес були визначені у якості головних пріоритетів угорської дипломатії. Також, у межах даних перетворень було організовано два додаткових департаменти у межах МЗСТ, які були присвячені відносинам з Росією та Китаєм відповідно. Окрім того, зміни у зовнішній політиці призвели до серйозних кадрових чисток – було звільнено близько 400 старих дипломатів орієнтованих на євроатлантичну співпрацю, їх місця зайняли протеже Петера Сіярто¹³⁷.

Серед проектів економічної співпраці особливу увагу варто звернути на Інтернаціональний Інвестиційний Банк (ІІБ). ІІБ був важливою складовою зовнішньої політики СРСР в часи Холодної війни як інструмент підтримки соціалістичних рухів. У 2012-му році РФ вирішила відновити ІІБ, у 2015-му

¹³⁵ Szóke D. Energy Policy Goals and Challenges for Hungary in the 21st Century. KKI Policy Brief. №16. 2018. URL: https://www.academia.edu/37626327/Energy_Policy_Goals_and_Challenges_for_Hungary_in_the_21st_Century P. – 5.

¹³⁶ Puzyniak A. Hungarian foreign policy after 2010 -selected problems. P.-233

¹³⁷ Buzogany A. Illiberal democracy in Hungary: authoritarian diffusion or domestic causation? P. – 11.

році було Угорщина долучилася до цього проекту. У 2019-му році головний офіс відновленого бану було перенесено до Будапешту¹³⁸.

Отримавши електоральну підтримку на виборах 2014-го та 2018-го років попри очевидні зловживання владою, уряд Віктора Орбана вирішив зайняти більш критичну позицію стосовно Заходу та лібералізму як ідеології. Яскравою ілюстрацією цієї позиції є проаналізована вище промова Віктора Орбана про «неліберальну державу», яку він виголосив у Беїле-Тушнад 26-го липня 2014-го року¹³⁹. Тобто, угорський прем'єр-міністр цілком свідомо ставив Росію за приклад, на який варто орієнтуватися, після анексії Криму та початку збройного конфлікту на Сході України. Володимир Путін здійснив декілька візитів до Будапешту за цей період, один у 2015, два у 2017 та ще один у 2019-му році, а зустрічі між очільниками Угорщини та Росії відбувалися на щорічній основі, демонструючи зацікавленість сторін у «конструктивній» співпраці¹⁴⁰¹⁴¹. Подібні зустрічі та відповідна їм риторика вкупі з критикою санкцій та інтенсифікацією білатеральних відносин слугували фактором «нормалізації» іміджу російського режиму, що підвищувало його привабливість та потенціал впливу на європейську політику загалом.

Узагальнюючи, можна впевнено заявити, що у межах I раунду угорський уряд обрав стратегію *співпраці* у відносинах з РФ. Режим Віктора Орбана вдавався до дії, які відповідали інтересам Кремля в Європі, зокрема: 1) підвищував енергетичну пов'язаність (та похідну від неї залежність) зі східним партнером; 2) підважував єдність європейської спільноти стосовно стримування агресивної політики Росії; 3) своїми діями та заявами просував підхід «прагматичної співпраці» з РФ.

¹³⁸ Zemplényi L. The History and Role of the International Investment Bank and Its Demise. Hungarian Conservative. 2023. URL: https://www.hungarianconservative.com/articles/politics/international_investment_bank_iib_good_bad_russia_sanctions_hungary_budapest/

¹³⁹ Orban V. Prime Minister Viktor Orbán's Speech at the 25th Bálványos Summer Free University and Student Camp. 2014.

¹⁴⁰ Puzyniak A. Hungarian foreign policy after 2010 -selected problems. P. – 234.

¹⁴¹ Orban Defends Hungary's Good Relations With Russia. RadioFreeEurope. 2019. URL: <https://www.rferl.org/a/putin-to-visit-eu-nation-hungary-as-russian-presence-grows/30243531.html>

Ціннісний аспект: Співпраця з путінською Росією відповідає антилібералізму Фідес. Врівноваження традиційних західних союзників «східними партнерами» дозволила розширити поле для маневру не лише у економічній сфері, але й у сфері ідеологічній. Вище були наведені приклади промов Віктора Орбана, у яких виразно критикуються принципи ліберальної економіки та ліберально-демократичного ладу. Для політичного світогляду Фідес є характерним переконання про «Занепад Заходу», що у свою чергу виправдовує гібридизацію політичного режиму в Угорщині та поглиблення стосунків з партнерами з інших регіонів, задля захисту суверенітету та національних інтересів¹⁴².

Держави авторитарного штибу за таких умов подаються як приклади альтернативної моделі розвитку. Поглиблення стосунків з РФ у період з 2014 по 2022-й рік дозволило уряду Віктора Орбана зміцнити відразу декілька вкрай важливих для свого правління ідеологічно-ціннісних концептів: допустимість неліберального правління, «перспективність» «колективістських» суспільств (тема колективізму у випадку РФ слугує обгорткою для виправдання авторитаризму державної влади), протистояння «європейським елітам», захист «реального суверенітету» Угорщини завдяки прагматичній співпраці з незахідними партнерами.

Збереження «неліберальної демократії»: Вибір стратегії співпраці з РФ дозволив уряду Віктора Орбана залучити додаткові ресурси для зміцнення моделі «неліберальної демократії» в Угорщині. Ідеологічний бік цього питання було розглянуто у попередньому пункті, тому перейдемо до більш практичних аспектів. По-перше, у силу збереження конкурентності політичної системи в Угорщині виживання системи «неліберальної демократії» залежало від електоральної підтримки. Зокрема, вище було наведено приклад як спеціальні домовленості з «Газпромом» дозволили угорському уряду штучно знизити ціни на комунальні тарифи, що дало можливість підвищити підтримку Фідес серед менш заможних верств населення. По-друге, у II розділі даної роботи було

¹⁴² Visnovitz P., Jenne E. Populist argumentation in foreign policy: the case of Hungary under Viktor Orbán, 2010–2020. P. – 696-697.

визначено, що важливою складовою стабільності режиму Віктора Орбана є поширення патрон-клієнтських мереж. Формування клієнтели відбувається завдяки перерозподілу ресурсів, в обмін на які надається лояльність. Співпраця з РФ виявилася цінним джерелом додаткових ресурсів, зокрема корупційних, для угорського режиму. На противагу домовленостям з західними союзниками, які перебувають під значним публічним контролем, угоди з авторитарними партнерами значно легше доповнити корупційними елементами. Наприклад, вже згадана вище угода про розширення атомної електростанції Пакш не передбачала тендерних процедур, а значна частина документації була засекречена терміном на 30 років. Згідно оцінок дослідників загальна вартість робіт була завищеною на 40%^{143 144}.

Зовнішньополітичний суверенітет: Як було зазначено у попередніх параграфах, європейські популісти тяжіють до євроскептичних поглядів, оскільки наднаціональні інституції відповідно до їх (популістів) переконань обмежують національний суверенітет. Відповіддю на загрозу «європейської уніфікації» виступає диверсифікація зовнішньополітичних партнерів. Співпраця з РФ дозволила угорському уряду «збалансувати» своє членство у західних об'єднаннях та союзах. «Відкриття на Схід» можна вважати упередженням більш рішучої позиції європейських інституцій стосовно гібридизації політичного режиму Віктора Орбана. Це відповідає популістському розумінню суверенітету як волі народу, яку правильно представляє популіст при владі, а тому обмеження владних можливостей популісте – це загроза «національному суверенітету».

Співвідношення витрат та вигід: Отже, на основі наведених фактів та їх аналізу можна стверджувати, що у межах I-го раунду (з 2014 по 2022-ий) роки

¹⁴³ Deák A. Captured by Power: The Expansion of the Paks Nuclear Power Plant. Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State, ed. Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi. Budapest– New York: CEU Press, 2017. Pp. 323–344.

¹⁴⁴ Madlovics B., Magyar B. Hungary's Dubious Loyalty: Orbán's Regime Strategy in the Russia-Ukraine War. Russia's Imperial Endeavor and Its Geopolitical Consequences / Eds. Madlovics, Bálint and Magyar, Bálint. Budapest– Vienna–New York: CEU Press. 2023. P. – 264.

угорський уряд обрав стратегію співпраці з РФ на міжнародній арені. Таке рішення було прийняте, оскільки кооперація з Росією була корисною для задоволення провідних інтересів режиму Віктора Орбана, а саме ціннісного зміцнення антилібералізму, ресурсної підтримки моделі «неліберальної демократії» та «суверенізації» через диверсифікацію партнерства. Витрати за цей період були мінімальними, оскільки Угорщина підтримувала санкційну політику на рівні голосувань, а її проросійські заяви та проекти були загалом легітимною складовою плюралістичної політичної дискусії у країнах Заходу.

3.5 Особливості відносин Угорщини та РФ після 2022-наш час.

Загальний контекст: Повномасштабне вторгнення РФ в Україну від 24.02.2022 кардинальному вплинуло не лише на регіональну безпеку, але й на глобальну політичну ситуацію загалом. ЄС зайняв позицію підтримки України у її спротиві військовій агресії. Події лютого 2022-го та наступних місяців повномасштабної війни відзначилися запровадженням додаткових санкцій та підвищенням рівню конфронтації між Заходом та РФ. Більшість європейських популістських партій (у силу сукупності факторів, які були розглянуті у першому параграфі даного розділу) спробували відмежуватися від своїх проросійських позицій¹⁴⁵.

Угорщина певною мірою продовжила політику «балансування» стосовно РФ у цей період. Наприклад, на рівні голосувань у міжнародних організаціях та ЄС Угорщина підтримувала рішення, які засуджували агресивні дії РФ. Зокрема, Угорщина була однією з 141 держав, які вимагали виведення російських військ з території України під час голосування у Генасамблеї ООН 02.03.2022¹⁴⁶.

Угорщина підтримала більшість нових європейських санкцій, втім постійно

¹⁴⁵ Ivaldi G., Zankina E. (Dir.). The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-Wing Populism in Europe.

¹⁴⁶ UN General Assembly demands Russian Federation withdraw all military forces from the territory of Ukraine. EU External Action. 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/un-general-assembly-demands-russian-federation-withdraw-all-military-forces-territory-ukraine_und_en

намагається їх «пом'якшити», вимагаючи прибрати з санкційних списків російських олігархів, голову РПЦ патріарха Кирила чи то дозволити Угорщині не долучатися до ембарго на російську нафту¹⁴⁷.

На думку угорського політолога Адама Золтана на виборах у квітні 2022-го року існував реальний шанс зміщення Фідес від влади. На тлі корупційних скандалів, конфліктів з інституціями ЄС, обмеження європейського фінансування та постковідної кризи в економіці електоральні позиції партії Віктора Орбана були значно гіршими у порівнянні з попередніми роками. Водночас різноспрямована угорська опозиція об'єдналася, що створювало додаткові загрози для правлячої групи. Втім, повномасштабне вторгнення РФ в Україну створило сприятливе підґрунтя для апеляції до страхів угорських виборців. Завдяки високому ступеню контролю над інформаційним простором в Угорщині Фідес вдалося зміцнити свої позиції, презентувавши Віктора Орбана як єдину людину, яка здатна вберегти країну від «сповзання» у «вирву війни». Оскільки угорський прем'єр-міністр мав багаторічний досвід співпраці з РФ, саме його підтримка була проголошена єдиноможливим варіантом збереження миру. Опозиційні ж політики були «заочно» звинувачені у прагненні втягнути Угорщину у війну. Адам Золтан вважає, що на підставі страхів угорського суспільства Фідес вдалося провести вдалий «фреймінг», який допоміг партії отримати четверту поспіль перемогу на парламентських виборах¹⁴⁸.

Угорський уряд не розірвав проекти по співпраці з РФ, а навпаки продовжує говорити про їх необхідність та доцільність в сучасних умовах¹⁴⁹. Енергетична співпраця залишається вкрай важливою складовою російсько-угорських відносин. Угорщині дозволили не долучатися до ембарго на російську нафту. У

¹⁴⁷ Madlovics B., Magyar B. Hungary's Dubious Loyalty: Orbán's Regime Strategy in the Russia-Ukraine War. Russia's Imperial Endeavor and Its Geopolitical Consequences Pp. – 273-274.

¹⁴⁸ Ádám Z. Politicizing war: Viktor Orbán's right-wing authoritarian populist regime and the Russian invasion of Ukraine. Pp. 175-177.

¹⁴⁹ Orban B. [Nem a szétbontásra, igen az összekapcsolásra – ez Orbán stratégiája a következő évtizedre! - Mandiner](#)

жовтні 2022-го року очільник МЗСТ Петер Сіярто зустрівся у Москві з очільником «Газпрому» Олексієм Міллером, під час зустрічі сторони підтвердили бажання продовжувати співпрацю на довгострокових засадах. Той факт, що Угорщина тепер купує російський газ по ціні вищій за ринкову дає підстави говорити про існування корупційних домовленостей¹⁵⁰. Певний час існувала ідея відмежуватися від Росії у сфері розвитку атомної енергетики розпочавши спільний французько-угорський проект Пакш-III. Втім, фінальне рішення виявилось на користь співпраці з російськими партнерами, тому зараз продовжується робота над розширення атомної електростанції Пакш-II спільно з «Росатомом»¹⁵¹.

Проросійська позиція угорського прем'єр-міністра стала особливо яскравою на тлі повномасштабного вторгнення в Україну. Заяви Віктора Орбана стосовно України та агресії РФ майже на 100% відповідають тезам кремлівської пропаганди, зокрема: 1) Україна не може перемогти; 2) не варто надавати Україні військову підтримку; 3) Україна не є самостійною державою; 4) необхідно кардинально змінювати стратегію відносно РФ¹⁵². «Підігрування» «східному партнеру» не обмежується лише риторикою, наприклад Угорщина не допускає транспортування будь-якої військової допомоги Україні через свою територію. Віктор Орбан є одним з «найгучніших» критиків надання макрофінансової підтримки Україні, добре відомою є ситуація неприйняття пакету допомоги на саміті ЄС у грудні 2023-го року через позицію угорського прем'єр-міністра. У даній ситуації Віктор Орбан «залишився вірним» своїй традиційній тактиці недопущення критичних протиріч з західними союзниками і все ж таки підтримав це рішення на саміті у лютому 2024-го року через тиск

¹⁵⁰ Madlovics B., Magyar B. Hungary's Dubious Loyalty: Orbán's Regime Strategy in the Russia-Ukraine War. Russia's Imperial Endeavor and Its Geopolitical Consequences P. – 273.

¹⁵¹ Szabo A., Petho A. Orbán blocked the idea that could have pushed Russia out of Hungary's nuclear plant expansion. Telex. 08.05.2024. URL: <https://telex.hu/direkt36/2024/05/08/orban-blocked-the-idea-that-could-have-pushed-russia-out-of-hungarys-nuclear-plant-expansion>

¹⁵² Бідошко Л. Антиукраїнське суголосся Фіцо й Орбана: як деякі заяви сусідів України підігрують російській пропаганді.

європейських партнерів¹⁵³. Втім, угорський уряд й надалі продовжує користуватися своїм правом саботувати допомогу Україні, навіть попри тиск з боку союзників та «токсичність» подібної поведінки. Наприклад, у травні 2024-го року Угорщина блокувала передачу Україні частини заморожених російських активів на військові потреби¹⁵⁴. Окрім того, уряд Віктора Орбана загалом скептично налаштовано стосовно перспектив євроінтеграції України. Будь-які зрушення у цьому питанні натикаються на критику та спротив Угорщини. Доволі часто позиція Віктора Орбана є шантажем ЄС, ціллю якого є отримання європейського фінансування, яке блокують через ерозію демократії в Угорщині. Наприклад, у грудні 2023-го року Віктор Орбан виступав проти початку переговорів про початок вступу України до ЄС. Зрештою, рішення було прийняте, але його «ціною» стала поступка угорському прем'єр-міністру та розмороження заблокованих 10 мільярдів євро фінансування¹⁵⁵. Варто розуміти, що подібні затримки та «демарші» є вкрай вигідними для досягнення цілей російської агресії, оскільки руйнують європейську єдність.

Водночас, угорський уряд саботує рішення не лише у межах ЄС, але й рішення важливі для функціонування НАТО перед посиленням загрози з боку РФ. Зокрема, угорське керівництво штучно затягувало процес прийняття Швеції до НАТО. Одним з мотивів угорської сторони була активна участь Швеції у кампанії проти порушення принципів ліберальної демократії в Угорщині¹⁵⁶. Остаточне рішення про ратифікацію шведського членства в НАТО було прийняте 26.02.2024 на тлі візиту шведського прем'єр-міністра до Будапешту, що «демонструвало» «повагу» до угорської сторони та вирішення протиріч¹⁵⁷.

¹⁵³ Сааков В. Саміт ЄС одногосно погодив виділення Україні 50 млрд євро. DW. 01.02.2024. URL: <https://www.dw.com/uk/samit-es-odnogolosno-pogodiv-vidilenna-ukraini-50-milardiv-evro-misel/a-68142970>

¹⁵⁴ Куницький О. У ЄС Угорщина блокує передачу Україні доходів від активів РФ. DW. 25.05.2024. URL: <https://www.dw.com/uk/u-es-ugorsina-blokue-peredacu-ukraini-dohodiv-vid-aktiviv-rosii/a-69182215>

¹⁵⁵ Демченко О. Диво сталося. Україна починає процес вступу до ЄС. LB.ua. 14.12.2023. URL: https://lb.ua/world/2023/12/14/589067_divo_stalosya_ukraina_pochinaie_protse.html

¹⁵⁶ Потішив самолюбство: Орбан схвалив заяву Швеції на вступ в НАТО. ZN,UA. 24.02.2024. URL: <https://zn.ua/ukr/europe/potishiv-samoljubstvo-orban-skxhvaliv-zajavku-shvetsiji-na-vstup-do-nato.html>

¹⁵⁷ Than K., Pollard N. Sweden clears final hurdle to join NATO as Hungary approves accession. Reuters. 26.02.2024. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/hungary-set-ratify-swedens-nato-accession-clearing-last-hurdle-2024-02-26/>

На тлі загострення відносин між членами НАТО та РФ Угорщина прагне певною мірою дистанціюватися від загального курсу організації. Зокрема, у кінці травня 2024-го року Віктор Орбан заявив, що Угорщина прагне «переосмислити» своє членство в НАТО аби не бути залученою до військової підтримки України чи то участі у бойових діях поза територією Альянсу¹⁵⁸. Подібний підхід до питання членства та членських зобов'язань у межах НАТО є додатковим підтвердженням намагання Угорщини «балансувати» у відносинах між Заходом та РФ, оминаючи конфронтації, але при цьому залишаючись членом західних союзів та організацій.

Ще одним яскравим прикладом співпраці між РФ та Угорщиною після 2022-го року є публічні зустрічі високопосадовців та очільників цих держав. Вище вже було згадано зустріч Петера Сіярто з Олексієм Міллером у Москві, також Петер Сіярто зустрічався з очільником російського МЗС Сергієм Лавровим у вересні 2022-го року, був єдиним гостем з країн Заходу на форумі атомної енергії, який проходив у Москві у листопаді 2022-го року¹⁵⁹. У жовтні 2023-го року, напередодні форуму присвяченому ініціативі «Один пояс – один шлях» у Пекіні, Віктор Орбан особисто зустрівся з Володимиром Путіним, сторони підтвердили важливість двосторонніх відносин попри війну в Україні та загострення стосунків між РФ та ЄС¹⁶⁰.

Ціннісний аспект: У своїх промовах та виступах після 2022-го року Віктор Орбан продовжує заявляти про зміну балансу сил у світі та занепад і невдачі ліберальної моделі держав Заходу¹⁶¹. Саме кризи лібералізму виправдовують активну роль держави в усіх суспільних процесах та поглиблення співпраці з авторитарними режимами. На думку угорського політолога Адама Золтана,

¹⁵⁸ Zoltan S. Hungary Wants to 'Redefine' Its NATO Membership, Orban Says. Bloomberg. 24.05.2024. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-05-24/hungary-working-to-redefine-its-nato-membership-orban-says>

¹⁵⁹ Madlovics B., Magyar B. Hungary's Dubious Loyalty: Orbán's Regime Strategy in the Russia-Ukraine War. P. – 273.

¹⁶⁰ Putin and Orban reaffirm Russian-Hungarian ties amid international strains. Reuters. 17.10.2023. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russias-putin-holds-talks-with-hungarys-orban-china-2023-10-17/>

¹⁶¹ Orban B. [Nem a szétbontásra, igen az összekapcsolásra – ez Orbán stratégiája a következő évtizedre!](#) - [Mandiner](#)

позиція Угорщини стосовно повномасштабного вторгнення РФ в Україну продиктована не стільки економічними інтересами, скільки зміною природи режиму в Угорщині. Після запровадження особливого правового режиму на тлі пандемії COVID-19, правління Фідес набуло авторитарних форм. У світлі таких змін путінська Росія виступає рольовою моделлю для режиму Віктора Орбана у плані подальшої концентрації влади в руках у правлячої групи. Через це «нейтральна» позиція стосовно російського вторгнення – це збереження легітимності монопольної системи влади в очах угорського суспільства¹⁶².

Збереження «неліберальної демократії»: Розрив стосунків з РФ поставив би під загрозу існування в Угорщині системи «неліберальної демократії». Вдале поєднання контролю над ЗМІ, апеляції до страхів угорців та навіювання переконань, що лише Віктор Орбан здатний вберегти мир та нормальні стосунки з Росією, дозволило Фідес покращити свої електоральні позиції і здобути перемогу на виборах 2022-го року. Окрім того, співпраця з російським режим – важливе джерело корупції для угорських можновладців, зокрема у сфері енергетики. Корупція є однією з ключових складових режиму Віктора Орбана, яка дозволяє зберігати лояльність клієнти.

Зовнішньополітичний суверенітет: Підтримання «нормальних» відносин з РФ загалом відповідає стратегії взаємопов'язаності прописаній у статті Балажа Орбана. Ціль орбанівської Угорщини – це утримання вигідного положення посередника між Заходом та Сходом¹⁶³. В уявленні угорського керівництва лише максимальна залученість країни у співпрацю з різними глобальними силами може гарантувати Угорщині роль «middle power», що убезпечить її від периферійного статусу у межах ЄС. Однак, де-факто енергетична співпраця з РФ зробила Угорщину фактично «заручником» російських нафти, газу та проекту Пакш-II¹⁶⁴. Отже, у контексті співпраці з Росією йдеться скоріше про

¹⁶² Ádám Z. Politicizing war: Viktor Orbán's right-wing authoritarian populist regime and the Russian invasion of Ukraine

¹⁶³ Madlovics B., Magyar B. Hungary's Dubious Loyalty: Orbán's Regime Strategy in the Russia-Ukraine War. P – 259.

¹⁶⁴ Ibid.

сконструйоване поняття «суверенітету», яке розуміється європейськими популістами, здебільшого, як максимальна диверсифікація впливу інституцій ЄС на свою зовнішню політику.

Співвідношення витрат та вигід: У межах II-го раунду стали більш відчутними ті витрати, які несе режим Віктора Орбана через свою співпрацю з РФ. По-перше, це маргіналізація Угорщини у межах європейської спільноти. Пасивна та приховано-проросійська позиція угорського уряду стосовно повномасштабної агресії проти України призвела до «похолодання» у відносинах навіть з багаторічним союзником Фідес – польським урядом ПіС. Поведінка режиму Віктора Орбана лише закріпила переконання про те, що Угорщина виконує роль «троянського коня» РФ у складі західних об'єднань¹⁶⁵. Водночас, як вже було сказано вище, багаторічна співпраця з Кремлем зробила Фідес в значній мірі залежною від російських енергоносіїв та корупційних схем. Продовження співпраці після 24.02.2022 лише посилює цю залежність¹⁶⁶. Проте, вигоди, які були досягнуті, переважили в очах угорського уряду ці витрати. Співпраця з РФ та спроби відмежуватися від протистояння демократичних та авторитарних держав дозволяють системі влади Віктора Орбана продовжити своє існування у хронологічній перспективі.

¹⁶⁵ Arjakas M. A Tale of Two Populists: The Foreign Policy of PiS and Fidesz.

¹⁶⁶ Madlovics B., Magyar B. Hungary's Dubious Loyalty: Orbán's Regime Strategy in the Russia-Ukraine War.

ВИСНОВКИ

Популізм – суспільний феномен, який чи не найчастіше стає предметом різного роду спекуляцій, а тому потребує особливої уваги з боку політичних науковців. З часів Античності і до наших днів популізм являє себе у різних формах і під різними назвами, залишаючись важливою складовою політичного життя. Немає єдиного усталеного розуміння популізму, існує радше ціле сузір'я підходів, які відштовхуючись від спільної основи досліджують різні аспекти цього феномену. У межах даної роботи провідною була теорія популізму як тонкої ідеології, яка фокусується на концептуальному ядрі, особливостях світогляду та політичної дії, які є характерними для популізму як узагальненого поняття. Сутність популізму як тонкої ідеології проявляється в тому, що сам по собі популізм – це набір певних загальних понять, ідей та концептів об'єднаних

спільною логікою «екзистенційної боротьби» між «народом» та «елітами». Ядром популізму є поділ суспільства на дві категорії: народ, наділений усіма позитивними моральними характеристиками, та еліти, які розпоряджаючись владою зловживають нею. Популізм як тонка ідеологія ставить собі за мету відновити «суверенітет народу» - його право самостійно вирішувати свою долю. Оскільки «правильно» реалізувати народну волю може лише політик-популіст – це породжує певну ворожість популізму до принципів плюралізму та ліберальної демократії. Чимало досліджень підтверджують приховану авторитарність популізму. Однак, у політичній реальності ніколи не існувало «чисто популістської» партії, оскільки популізм завжди йде в сполучі з якоюсь більш «повною» та розвиненою ідеологією. У випадку Фідес можна говорити про сполуку популізму з консерватизмом.

Популізм, якщо розуміти його як тонку ідеологію, формує певну світоглядну та політтехнологічну «матрицю», яка визначає особливості поведінки популістських урядів на міжнародній арені. Поширюючи логіку ворожнечі та протистояння на зовнішню політику, популісти *схильні більшою мірою вступати у конфлікти* та загострювати проблемні питання. Постійна потреба в «опоненті» спонукає популістів при владі шукати «еліти» у зовнішній політиці, ними виступають лідери інших держав, транснаціональні корпорації, таємні організації, тощо. Популісти з більшою ймовірністю будуть *критикувати наднаціональні об'єднання та міжнародні організації* через той вплив, який вони потенційно можуть справити на національні держави. Популісти прагнуть максимально дистанціюватися від подібних союзів з метою захисту «суверенітету народу» у зовнішній політиці. У випадку європейських популістів об'єктом сувереністських претензій стає ЄС. Забезпечення «суверенітету народу» зазвичай відбувається через поглиблення партнерства з іншими державами, яке має відбуватися на прагматичних засадах. Європейські популісти прагнуть *диверсифікувати* зовнішню політику, щоб обмежити вплив ЄС та розширити «поле для маневру». Доволі часто потреба в альтернативних

партнерах та глибинна авторитарність популізму призводять до *поглиблення відносин з недемократичними державами*.

Партія Фідес здобула переконливу перемогу на виборах в Угорщині у 2010-му році, отримавши за результатами голосування конституційну більшість у парламенті. Після цього Фідес здобула ще три електоральні перемоги (у 2014, 2018, 2022) і вже понад 14 років фактично самостійно керує Угорщиною.

Прихід партії Віктора Орбана до влади прийнято розглядати як прояв тренду на зростання підтримки популістських сил у європейських демократіях, що стало реакцією на фінансову кризу 2008-го року, загострення проблем ідентичності та дефіцит демократичної легітимності інституцій ЄС. Друге прем'єрство Віктора Орбана призвело до гібридизації політичного режиму в Угорщині, тобто його «переміщення» у межах континууму демократія-авторитаризм до більш авторитарних практик та форм правління. Регулярні електоральні успіхи дозволили Фідес домінувати у парламенті та залишатися на чолі виконавчої влади. Водночас, правляча група збільшила обсяг своєї влади далеко за межі конституційних обмежень. За ці 14 років в Угорщині було прийнято нову Конституцію (яка закріплювала чимало перетворень Фідес), значно обмежено незалежність судової гілки влади, утворено систему підконтрольних владі державних та приватних ЗМІ, а лояльні патрон-клієнтські мережі поширили вплив Фідес на державний апарат та бізнес-організації. Важливою запорукою стабільності режиму стало зростання рівню корупції. Подібні перетворення цілком відповідають концепціям Яна-Вернера Мюллера стосовно авторитарних тенденцій популістських урядів. Трансформація політичного режиму відобразилася й на його зовнішньополітичних орієнтирах.

Після 2010-го року традиційна зовнішня політика Угорщини зазнала значних змін, які можна пояснити популістською природою партії Фідес. У своїх промовах Віктор Орбан багато говорить про кризу ліберальної ідеї та втрату Заходом своїх лідерських позицій у світі, що потребує переосмислення міжнародного позиціонування Угорщини. Конфліктність популістських урядів

у випадку Фідес проявляється у посилення протиріч з країнами сусідками стосовно положення угорської діаспори, яка є важливою складовою «справжнього угорського народу». Також, уряд Віктора Орбана послідовно критикує керівництво ЄС та вступає з ним у регулярні суперечки, причиною яких є як дії європейських інституцій, так і політичні перетворення всередині самої Угорщини. Однією з найбільш яскравих сторінок цього протистояння була міграційна криза 2015-го року, яка стала підставою до прийняття законодавства спрямованого проти біженців, а потім і до норм, які обмежують функціонування організацій громадянського суспільства в Угорщині. Свій євроскептицизм та протиріччя з Брюсселем Віктор Орбан пояснює прагненням захистити та зміцнити «національний суверенітет» Угорщини, який перебуває під загрозою з боку «брюссельських бюрократів». Прагнення диверсифікувати зовнішню політику Угорщини проявилось у програмах «Відкриття на Схід» та «Відкриття на Південь», які передбачають поглиблення співпраці з незахідними державами, залучення додаткових інвестицій та створення нових можливостей для угорського бізнесу. У межах цих програм двома ключовими партнерами Угорщини стали Росія та Китай, що підтверджує тезу про схильність популістів розвивати відносини з недемократичними державами.

Російська Федерація у свою чергу також зацікавлена у співпраці з орбанівською Угорщиною та силами, які сповідують подібні політичні принципи. ЄС та європейський регіон загалом є вкрай важливими у контексті досягнення путінською РФ своїх геополітичних цілей. Дослідники заявляють про неоімперський характер зовнішньої політики Росії, ключовою метою якої є відновлення контролю над державами, які раніше входили до складу СРСР. Засоби досягнення цієї мети є різноманітними, від проектів євразійської економічної інтеграції до ведення гібридних і повномасштабних воєн. ЄС виступає привабливою політичною альтернативою для багатьох колишніх республік СРСР, пропонуючи моделі розвитку, які базуються на принципах вільної ринкової економіки та ліберальної демократії. Це загрожує не лише претензіям на неоімперську гегемонію, але й в перспективі вертикальній моделі

влади всередині самої Росії. Отже, консолідована Європа виступає достатньо потужним гравцем, який здатний ресурсно та політично протистояти РФ. Саме тому Кремль зацікавлений у політичному успіху тих політичних сил, які руйнують європейську єдність, підважують ціннісні принципи європейської інтеграції та просувають політику національного егоїзму. Виразником подібних принципів є популісти, зокрема уряд Віктора Орбана в Угорщині.

Завершальним етапом нашого дослідження було пояснення співпраці між Угорщиною та РФ після 2014-го року за допомогою моделі, яка базується на поняттях та принципах теорії ігор. Конструктивістський аналіз промов та текстів угорського керівництва у поєднанні з узагальненням особливостей правління Фідес дозволили виокремити ключові інтереси політичного режиму Віктора Орбана, які детермінують його поведінку на міжнародній арені: 1) поширення та зміцнення цінностей колективізму та етатизму в угорському суспільстві, що виправдовують антилібералізм Фідес; 2) збереження системи «неліберальної демократії», яка фактично передбачає домінування партії Віктора Орбана в умовах гібридного режиму; 3) забезпечення суверенітету режиму, який розуміється як мінімізація впливу з боку європейських інституцій на внутрішню та зовнішню політику Угорщини. Така «композиція» інтересів Фідес, які детермінують зовнішньополітичний курс Угорщини, є проявом популістської сутності правління Віктора Орбана. Популізм сприяв гібридизації політичного режиму всередині держави та посиленню протиріч між Угорщиною та її західними союзниками. У дослідженні було розглянуто два умовні раунди: 2014-2022, 2022 – теперішній час. Кожного разу приймаючи рішення про вибір оптимальної стратегії поведінки по відношенню до РФ уряд Фідес приймав раціональне рішення, яке ґрунтувалося на підрахунку вигід та витрат, які залежали від ключових інтересів режиму Віктора Орбана. У I раунді (2014-2022) Угорщина продовжила розвивати політику «Відкриття на Схід», уклала довгостроковий контракт з «Росатомом» на будівництво атомної електростанції Пакш-II, водночас зросла енергетична залежність від РФ, відбувалися регулярні зустрічі між Віктором Орбаном та Володимиром

Путіним. Подібна співпраця дозволила Фідес зміцнити власні ідеологічні позиції, забезпечити додаткову ресурсну підтримку для «неліберальної демократії» та «врівноважити» європейський вплив. У II раунді (2022-теперішній час) Угорщина знову обрала стратегію співпраці з РФ, попри початок повномасштабного російського вторгнення в Україну. Угорщина продовжує розвивати свої енергетичні проекти з російськими компаніями, критикує санкційну політику, «підіграє» багатьом тезам кремлівської пропаганди та саботує чимало рішень у межах ЄС та НАТО, які пов'язані зі стримуванням Росії. Спекуляція на темі «нормальних відносин» з РФ дозволила Фідес здобути додаткові електоральні бали на виборах 2022-го року. Співпраця з Росією певною мірою легітимізує концентрацію влади всередині самої Угорщини, «нормалізуючи» недемократичне правління. Також, продовження кооперації з РФ відповідає стратегії взаємопов'язаності, яку угорський уряд просуває як єдиний шлях збереження суверенітету держави на тлі загострення протиріч у сучасному світі.

Список використаних джерел та літератури

1. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. — Київ: Основи, 2000. — 239 с.
2. Бідочко Л. Антиукраїнське суголосся Фіцо й Орбана: як деякі заяви сусідів України підігрують російській пропаганді. Детектор медіа. 2024. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplivi/post/34050/2024-01-24-antyukrainske-sugolossya-fitso-y-orbana-yak-deyaki-zayavy-susidiv-ukrainy-pidigruyut-rosiyskiy-propagandi/>
3. Гольцов А. Геополітика Російської Федерації в пострадянському просторі. *Наукові праці МАУП. Політичні науки*. Вип. 44. 2015.- С. 17-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaupp_2015_44_5
4. Гомза І. Світло й тінь популізму. Чого більше від популістів – загроз чи можливостей. VoxUkraine. 2018. URL: <https://voxukraine.org/svitlo-j-tin-populizmu-chogo-bilshe-vid-populistikiv-zagrozh-chi-mozhливостей/>.

5. Демченко О. Диво сталося. Україна починає процес вступу до ЄС. LB.ua. 14.12.2023. URL: https://lb.ua/world/2023/12/14/589067_divo_stalosya_ukraina_pochinaie_protse.html
6. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 31 марта 2023 г.). URL: <https://www.mid.ru/ru/detail-material-page/1860586/>
7. Куницький О. У ЄС Угорщина блокує передачу Україні доходів від активів РФ. DW. 25.05.2024. URL: <https://www.dw.com/uk/u-es-ugorsina-blokuje-peredacu-ukraini-dohodiv-vid-aktiviv-rosii/a-69182215>
8. Орбан втрапив у скандал через шарф з "Великою Угорщиною" з частинами країн ЄС і України. *Європейська правда*. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/11/22/7151114/>
9. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. — Київ: Основи, 2000. — 355 с.
10. Потішив самолюбство: Орбан схвалив заявку Швеції на вступ в НАТО. ZN,UA. 24.02.2024. URL: <https://zn.ua/ukr/europe/potishiv-samoljubstvo-orban-skhvaliv-zajavku-shvetsiji-na-vstup-do-nato.html>
11. Радь Т. Теоретичні засади популізму. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія.. №13. 2009 р. С. 289-293
12. Розпад СРСР Путін назвав найбільшою геополітичною катастрофою. Українська правда. 2005. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/04/25/3009187/>
13. Розумний М. Режим Путіна перед викликами часу: аналітична доповідь / М. Розумний, Я. Бережний, І. Валюшко, Р. Власенко [та ін] ; за заг ред. М. Розумного. Київ. Національний Інститут Стратегічних Досліджень. 2017. — 84 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-06/Dopovid_Putin-5b78c.pdf

14. Сааков В. Саміт ЄС одноголосно погодив виділення Україні 50 млрд євро. DW. 01.02.2024. URL: <https://www.dw.com/uk/samit-es-odnogolosno-pogodiv-vidilenna-ukraini-50-milardiv-evro-misel/a-68142970>
15. Санкції проти Росії. Нинішній стан, перспективи, успіхи та прогалини багатостороннього міжнародного санкційного режиму проти Російської Федерації / [Капітоненко М., Куса І., Талімончук А. та ін.]. – Київ. Міжнародний центр перспективних досліджень, 2019. – 47 с. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/t_sankcii_rf_a4_ukr.pdf
16. Ádám Z. Explaining Orbán: A Political Transaction Cost Theory of Authoritarian Populism. *Problems of Post-Communism*. № 66:6. 2019. Pp. 385–401. doi: 10.1080/10758216.2019.1643249
17. Ádám Z. Politicizing war: Viktor Orbán’s right-wing authoritarian populist regime and the Russian invasion of Ukraine. *The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-wing Populism in Europe*. / Eds. Gilles Ivaldi and Emilia Zankina. Brussels: European Center for Populism Studies (ECPS), 2023. Pp. 169-184.
18. Arjakas M. A Tale of Two Populists: The Foreign Policy of PiS and Fidesz. International Centre for Defence and Security. 2023. – 26 p. URL: <https://icds.ee/en/a-tale-of-two-populists-the-foreign-policy-of-pis-and-fidesz/>
19. Bader J., Grävingholt J., Kästner A. Would autocracies promote autocracy? A political economy perspective on regime-type export in regional neighbourhoods, *Contemporary Politics*, 16:1. 2010. Pp. 81-100, DOI: 10.1080/13569771003593904
20. Balfour R. The (Resistable) Rise of Populism in Europe and its Impact on European and International Cooperation. IEMed. 2017. URL: <https://www.iemed.org/publication/the-resistable-rise-of-populism-in-europe-and-its-impact-on-european-and-international-cooperation/>
21. Bozóki A., Hegedűs D. An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union. *Democratization*. №25:7. 2018. Pp. 1173-1189. doi: 10.1080/13510347.2018.1455664

22. Buzogány A. Illiberal democracy in Hungary: authoritarian diffusion or domestic causation? *Democratization*. №24. 2017. Pp. 1-19.
DOI:10.1080/13510347.2017.1328676.
23. Cayla D. The Rise of Populist Movements in Europe: A Response to European Ordoliberalism? *Journal of Economic Issues*. 53 (2). 2019. pp.355-362. URL: <https://shs.hal.science/halshs-02128366/document>
24. Chrissogelos A. State transformation and populism: From the internationalized to the neo-sovereign state? *Politics*. 40 (1). 2018. doi: 10.1177/0263395718803830.
25. Csehi R. Neither Episodic, nor Destined to Failure? The Endurance of Hungarian Populism after 2010. *Democratization*. №26:6. 2019. Pp. 1011 – 1027. DOI: 10.1080/13510347.2019.1590814
26. Cuthbert M. European Union Law, 2003-2004. Fifth Edition. London 2003. – 221 p.
27. Deák A. Captured by Power: The Expansion of the Paks Nuclear Power Plant. *Twenty-Five Sides of a Post-Communist Mafia State*, ed. Bálint Magyar and Júlia Vásárhelyi. Budapest– New York: CEU Press, 2017. Pp. 323–344.
28. Destradi, S., Plagemann, J. Populism and International Relations: (Un)predictability, personalisation, and the reinforcement of existing trends in world politics. *Review of International Studies*. 45(5). 2019. Pp. 711-730.
<https://doi.org/10.1017/S0260210519000184>
29. Destradi, S., Cadier, D., Plagemann, J. Populism and Foreign Policy: A Research Agenda (Introduction). *Comparative European Politics*. 19(6). 2021. 663-682.
<https://doi.org/10.1057/s41295-021-00255-4>
30. Enyedi Z. Populist Polarization and Party System Institutionalization. *Problems of Post-Communism*. №63. 2016. Pp. 210-220. DOI: 10.1080/10758216.2015.1113883.
31. Fagan M., Clancy L. Among European right-wing populists, favorable views of Russia and Putin are down sharply. Pew Research Center. 23.09.2023. URL:

- <https://www.pewresearch.org/short-reads/2022/09/23/among-european-right-wing-populists-favorable-views-of-russia-and-putin-are-down-sharply/>
32. Finnemore M., Sikkink K. Taking stock: The constructivist research program in international relations and comparative politics. *Annual Review of Political Science*. 4. 2001. Pp. - 391-416.
33. Freedman M. *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Oxford: Clarendon Press, 1996. – 608 p.
34. Hawkins K., Kaltwasser C., Andreadis I. The Activation of Populist Attitudes. *Government and Opposition*. №55. 2020. Pp.- 283- 307.
35. Hompot S. “Eastern Opening” Meets “Belt and Road”: State-Backed Narratives of Global Order in China-Hungary Relations. CEIAS. 2023. URL: <https://ceias.eu/eastern-opening-meets-belt-and-road-state-backed-narratives-of-global-order-in-china-hungary-relations/>
36. Hooghe L, Marks G. Cleavage theory meets Europe’s crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage. *Journal of European Public Policy*. №25. 2018. Pp. 109–135. DOI: 10.1080/13501763.2017.1310279
37. Hungary GDP Growth Rate 1992–2023. URL: <https://www.macrotrends.net/countries/HUN/hungary/gdp-growth-rate>
38. Hungary 2024. Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/country/hungary/freedom-world/2024>
39. Hungary 2017. Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/country/hungary/freedom-world/2017>
40. Ivaldi G., Zankina E. (Dir.). The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-Wing Populism in Europe. European Center for Populism Studies (ECPS). 2023. - 372 p.
41. Jung H. The Evolution of Social Constructivism in Political Science: Past to Present. *SAGE Open*. 2019. Pp. 1-10. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2158244019832703>

42. Kapor P. Game theory approach to conflict and cooperation in international relations. 14th International Scientific Conference on Economic and Social Development. Belgrade, 2016. – pp. 242–250.
43. Kapoor N. Russia-EU Relations: The End of a Strategic Partnership. ORF. 2021. URL: <https://www.orfonline.org/research/russia-eu-relations-the-end-of-a-strategic-partnership>
44. Laclay E. On Populist Reason. London. New York: Verso, 2005. – 276 p.
45. Madlovics B., Magyar B. Hungary's Dubious Loyalty: Orbán's Regime Strategy in the Russia-Ukraine War. Russia's Imperial Endeavor and Its Geopolitical Consequences / Eds. Madlovics, Bálint and Magyar, Bálint. Budapest– Vienna– New York: CEU Press. 2023. Pp. 255 – 286. DOI: 10.1515/9789633866528-013.
46. Morrow J. D. Game Theory for Political Scientists. Princeton: Princeton University Press, 1994. - 376 p.
47. Muller J.-W. What Is Populism? Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016. – 84 p. URL: http://cd.bos.rs/online-citanka-novi-lideri--nove-mogucnosti-10/uploaded/What_Is_Populism_mueller.pdf
48. Muller J.-W. The rise and rise of Populism? *The Age of Perplexity. Rethinking The World we knew*. Madrid: BBVA. 2017. URL: <https://www.bbvaopenmind.com/en/articles/the-rise-and-rise-of-populism/>
49. Noury A., Roland G. Identity Politics and Populism in Europe. *Annual Review of Political Science*. №23. 2020. Pp. 421 – 439. DOI:10.1146/annurev-polisci-050718-033542.
50. Orban B. Nem a szétbontásra, igen az összekapcsolásra – ez Orbán stratégiája a következő évtizedre! Mandiner. 07.01.2023. URL: [No to dismantling, yes to interconnection – this is Orbán's strategy for the next decade! -Cushion \(mandiner.hu\)](https://www.mandiner.hu/interconnection-orban-strategy)
51. Orban Defends Hungary's Good Relations With Russia. RadioFreeEurope. 2019. URL: <https://www.rferl.org/a/putin-to-visit-eu-nation-hungary-as-russian-presence-grows/30243531.html>

52. Orban V. Prime Minister Viktor Orbán's Speech at the 25th Bálványos Summer Free University and Student Camp. Website of the Hungarian Government. 2014. URL: <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>
53. Orban V. Speech by Prime Minister Viktor Orban at the 32nd Bálványos Summer Free University and Student Camp. 2023. URL: <https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-32nd-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp/>
54. Pappas T. S. Populist democracies: post-authoritarian Greece and post-communist Hungary. *Government and opposition*. № 49:1. 2014. Pp. 1-23. DOI: 10.1017/gov.2013.21
55. Pirro A., Stanley B. Forging, Bending, and Breaking: Enacting the “Illiberal Playbook” in Hungary and Poland. *Perspectives on Politics*. 2022. № 20(1). Pp. 86–101. DOI:10.1017/S1537592721001924
56. Pirro A., Taggart P., Kessel S. The populist politics of Euroscepticism in times of crisis: Comparative conclusions. *Politics*. №38. 2018. Pp. – 378 -390. DOI: 026339571878470. 10.1177/0263395718784704.
57. Putin and Orban reaffirm Russian-Hungarian ties amid international strains. Reuters. 17.10.2023. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russias-putin-holds-talks-with-hungarys-orban-china-2023-10-17/>
58. Puzyniak A. Hungarian foreign policy after 2010 -selected problems. *Facta Simonidis*. №11:1. 2018. Pp. 231 – 242. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/26850902>
59. Rafique S. Conceptualizing strategic risk-taking by small states under game theory (a constructivist analysis). *The Journal of Social Science*, 5(9). 2021. Pp. - 16-33.
60. Sadecki A. The long shadow of the Treaty of Trianon Hungary's struggles with the past. Centre for Eastern Studies. Warshaw. 2020. – 39 p. URL: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PV_EN_Trianon.pdf

61. Stanley B. The thin ideology of populism. *Journal of Political Ideologies*. 13:1. 2008. Pp. 95-110
62. Szabo A., Petho A. Orbán blocked the idea that could have pushed Russia out of Hungary's nuclear plant expansion. Telex. 08.05.2024. URL: <https://telex.hu/direkt36/2024/05/08/orban-blocked-the-idea-that-could-have-pushed-russia-out-of-hungarys-nuclear-plant-expansion>
63. Szabó G., Møller B. Populism in Hungary. A study of the Fidesz- KDNP government of Hungary in the period between 2010 and 2019. Master's Thesis. Aalborg University. Copenhagen. 2019. URL: https://projekter.aau.dk/projekter/files/315479230/Populism_in_Hungary.pdf
64. Szóke D. Energy Policy Goals and Challenges for Hungary in the 21st Century. KKI Policy Brief. №16. 2018. URL: https://www.academia.edu/37626327/Energy_Policy_Goals_and_Challenges_for_Hungary_in_the_21st_Century
65. Tarrosy I., Vörös Z. Hungary's Pragmatic Foreign Policy in a Post-American World. *Politics in Central Europe*. №16. 2020. Pp. - 113-134. DOI: 10.2478/pce-2020-0006.
66. Than K., Pollard N. Sweden clears final hurdle to join NATO as Hungary approves accession. Reuters. 26.02.2024. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/hungary-set-ratify-swedens-nato-accession-clearing-last-hurdle-2024-02-26/>
67. UN General Assembly demands Russian Federation withdraw all military forces from the territory of Ukraine. EU External Action. 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/un-general-assembly-demands-russian-federation-withdraw-all-military-forces-territory-ukraine_und_en
68. Vachudova M. Populism, Democracy, and Party System Change in Europe. *Annual Review of Political Science*. №24. 2021. Pp. 471-498. DOI: 10.1146/annurev-polisci-041719-102711.

69. Verbeek B., Zaslove A. Populism and foreign policy. *The Oxford Handbook of Populism* // eds. Cristóbal Rovira Kaltwasser et al. Oxford: Oxford University Press 2017. pp. 384–405.
70. Visnovitz P., Jenne E. Populist argumentation in foreign policy: the case of Hungary under Viktor Orbán, 2010–2020. *Comparative European Politics*. №19. 2021. Pp. 683 – 702. DOI: 10.1057/s41295-021-00256-3.
71. von Soest C. Democracy prevention: The international collaboration of authoritarian regimes. *European Journal of Political Research*. №54. 2015. Pp. 623–638. 10.1111/1475-6765.12100.
72. Waterbury M. Populist nationalism and the challenges of divided nationhood: the politics of migration, mobility, and demography in post-2010 Hungary. *East European politics and society*. №34:4. 2020. Pp. - 962-983. DOI: <https://doi.org/10.1177/0888325419897772>
73. Weldes J. Constructing national interests. *European Journal of International Relations*. 2. 1996. Pp.- 275-318.
74. Wendt A. Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. *International Organization*. 46. 1992. Pp. - 391-425.
75. Weyland K. Clarifying a contested concept: Populism in the study of latin American politics. *Comparative Politics*. 34 (1). 2001. Pp. 1–22.
76. Weyland K. Populism as a Political Strategy: An Approach’s Enduring — and Increasing — Advantages. *Political Studies*. 69(2). 2021. Pp. 185-189. <https://doi.org/10.1177/00323217211002669>
77. Zemlényi L. The History and Role of the International Investment Bank and Its Demise. *Hungarian Conservative*. 2023. URL: https://www.hungarianconservative.com/articles/politics/international_investment_bank_iib_good_bad_russia_sanctions_hungary_budapest/
78. Zoltan S. Hungary Wants to ‘Redefine’ Its NATO Membership, Orban Says. *Bloomberg*. 24.05.2024. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-05-24/hungary-working-to-redefine-its-nato-membership-orban-says>

АНОТАЦІЯ

Дипломної роботи

Тема: Популізм як фактор зовнішньої політики Угорщини стосовно РФ (від 2010 р. до теперішнього часу)

Студент: Фірсанов Денис Олександрович.

(прізвище, ім'я та по-батькові)

Рік навчання: 6

Факультет соціальних наук та соціальних технологій.

Науковий керівник: кандидат політичних наук, старший викладач, Бідочко Л. Я.

(вчений ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент: кандидат політичних наук, доцент, Гарбадин А. С.

(вчений ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Захищена “ _____ ” _____ 202_ р. *(дата не проставляється)*

Короткий зміст роботи

У роботі розглянуто вплив популізму як окремого фактору на зовнішню політику Угорщини після 2010-го року, зокрема на угорсько-російські відносини. Спираючись на теорію популізму як тонкої ідеології, проаналізовано трансформації політичного режиму в Угорщині під час другого

прем'єрства Віктора Орбана. У дослідженні продемонстровано як ідейні та світоглядні параметри популізму стали детермінуючим фактором трансформації національних інтересів Угорщини, які стали похідними від інтересів партії Фідес. Особливу увагу у межах роботи приділено співпраці між режимом Віктора Орбана та РФ, яка за останні стала важливим зовнішньополітичним партнером Угорщини. Взаємодія з Росією дозволяє уряду Віктора Орбана задовольняти свої ключові інтереси, від яких залежить політичне виживання та успішність правління Фідес. Для пояснення мотивів та динаміки співпраці між Угорщиною та РФ запропоновано модель, яку було розроблено на основі понять з теорії ігор та принципів конструктивізму.